

Teemu Loikkanen
JÄTEKANSALAISUUDEN RAKENTUMINEN
KIERTOTALOUDESSA

Pro-gradu -tutkielma
Sosiologia
Lapin Yliopisto 2019

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Jätekansalaisuuden rakentuminen kiertotaloudessa

Tekijä: Teemu Loikkanen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiologia

Työn laji: Pro gradu -työ_X_Sivulaudaturtyö__Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 66

Vuosi: 2019

Tiivistelmä:

Pro Gradu -tutkielmassani käsittelen yhteiskunnan pyrkimyksiä tuottaa informaatio-ohjauksen avulla jätteensä oikeaoppisesti lajittelevia kansalaisia kiertotalouden palvelukseen. Euroopan Unionin päätösten pohjalta myös Suomessa toteutettava kiertotalouteen siirtyminen tarkoittaa jätehallinnan kannalta vaatimusta saada kotitaloudet kierrättämään aikaisempaa enemmän ja yhä useampiin jakeisiin. Kierrätettävien osuus ei kuitenkaan ole viime vuosikymmenien aikana juurikaan noussut. Sen sijaan jätehallinnassa on tapahtunut siirtymä kaatopaikkaamisesta jätteenpolttoon. Kierrätysprosentteista vastuussa olevat kunnat pyrkivät informaatio-ohjauksen avulla vaikuttamaan kansalaisiin, jotta he muuttaisivat jätekäytäntöjään. Ajattelen tässä tutkielmassa prosessin tarkoittavan jätekansalaisen subjektiasemaan asettumista.

Tutkielma on osa yhteiskunnallista jätetutkimusta, joka on viime vuosina herättänyt kasvavaa kiinnostusta. Teoreettisesti määrittelen jätekansalaisuuden ympäristökansalaisuudesta käytävän keskustelun pohjalta. Sen perusteella ymmärrettynä jätekansalaisuus rakentuu velvollisuuksista, oikeuksista, hyveistä ja poliittisesta tilasta.

Jätehallinnan parissa toimivien lappilaisten kunnallisten, yksityisten ja kansalaisjärjestössä työskentelevien henkilöiden haastatteluista koostuvan aineiston analyysin perusteella jätekansalaisuus on yksilöllisiä velvollisuuksia painottavaa subjektien vastuullistamista. Tärkein oikeus on suorittaa velvollisuutensa, eli kierrättää. Poliittista aktiivisuutta ei odoteta, vaan hyveenä pidetään aktiivista kuluttajatoimintaa ja henkilökohtaista sitoutumista jätteiden tuottamisen vähentämiseen. Tutkielma osoittaa, että ihmisiä houkuttelee asettumaan jätekansalaisen subjektiasemaan resurssinäkökulman avulla, jossa jäte on määritelty yhteiskunnalle arvokkaaksi resurssiksi.

Avainsanat: jäte, kiertotalous, subjektiasema, kansalaisuus, ympäristö, resurssit, kierrätys

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	3
1.1 Jätehuollon historiallista taustaa	6
1.2 Kiertotalous Euroopan Unionissa.....	9
1.3 Jätekansalaisuuden rakentuminen informaatio-ohjauksessa.....	12
1.4 Yhteiskunnallinen jätetutkimus ja uusi jäte-etiikka	16
1.5. Jätekansalaisuus.....	20
2 Aineisto ja menetelmä	25
3 Vastuusuhteet.....	30
3.1 Vastuu jätteiden vähentämisestä	31
3.2 Lajitteluvollisuus.....	33
3.3 Taloudellinen vastuu	36
3.4 Hyveet	39
4 Oikeudet.....	41
4.1 Oikeus velvollisuuteen	42
4.2 Valinnanvapaus.....	44
5 Poliittinen tila.....	49
5.1 Paikallinen jätekansalaisuus.....	50
5.2 Resurssikansalaisuus	54
6 Lopuksi	59
6.1 Tulokset.....	59
6.2 Pohdinta	61
7 Lähdeluettelo	63

1 Johdanto

Ennen oli tärkeää vain viedä roskat ulos – hankkiutua jollain tapaa eroon ylijäämästä, jota jokaisessa kodissa lähes väistämättä tuotetaan. Kiistaa syntyi lähinnä siitä kuka perheenjäsenistä suorittaa tämän arkisen toiminnon. Viime vuosikymmeninä tilanne on muuttunut huomattavasti monimutkaisemmaksi. Ruoka joka jää syömättä, pakkausten paksut muovikääreet, luetut sanomalehdet ja kertakäyttöiset vaipat eivät tänä päivänä kuulu enää yksinkertaiseen kategoriaan ”roska”. Kotonaan työpäivän jälkeen aterioivan kansalaisen toivotaan osaavan erotella jätteensä esimerkiksi palaviin, biojätteenä hyödynnettäviin, metalleihin, muoveihin, pahveihin, sekä paperinkeräykseen kelpaaviin materiaaleihin. Tuo aiemmin vähälle huomiolle jäänyt massa on uutisaiheena päivittäin: muovi on vallannut niin valtameret kuin niistä elävät eläimet, kertakäyttöisyydestä on luovuttava, metallit ovat arvokkaita; jäte on saatava *kiertämään*.

Jäte on arkisuutensa lisäksi maailmanlaajuinen ympäristöä rasittava ongelma, joka kytkeytyy ilmastonmuutokseen, sillä jätteet, niiden tuottaminen, käsittely ja kuljettaminen tuottavat muun muassa hiilidioksidipäästöjä. Maailmanpankin (2017) mukaan jätteitä tuotetaan tällä hetkellä noin kaksi miljardia tonnia vuodessa ja määrän arvellaan kasvavan jatkuvasti. Kyseessä on siis tärkeä asia, jonka tutkiminen on keskeistä jopa ihmiskunnan tulevaisuuden kannalta. Viimeisimmän kansainvälisen ilmastokomission raportin (IPCC 2018) mukaan hiilidioksidipäästöjen vähennyksiä tulisi saavuttaa seuraavan 15-20 vuoden aikana, tai ilmastonmuutoksen vaikutukset muuttavat suuria alueita elinkelvottomiksi ihmiselle. Kierrättäminen ja jätteiden tuottamisen vähentäminen kuuluvat ilmastonmuutoksen torjunnan keinovalikoimaan.

Jotkut ovat toki olleet kiinnostuneita kierrättämisestä jo pitkään. Kotonani kierrättämistä kunnan määrittämien sääntöjen mukaan on pidetty hyveenä. Ystäväni luona kylässä käydessäni olen havainnut, etteivät kaikki lajittele edes biojätettä. Se on herättänyt pohtimaan, miksi itse kierrätän ja mitä asiasta oikein pitäisi ajatella; onko sillä edes merkitystä? Viimeistään nykyisessä maailmassa, jota

määrittävät resurssien niukkuus ja ilmastomuutoksen uhka, vaatimukset kierrättämiseen ovat saaneet lisää pontta alleen. Kannustavalla tai syyllistävällä puheellani ei tuntunut olevan ystäviini sen kummempaa vaikutusta. Heidän perustelunsa liittyivät usein kierrättämisen vaivallisuuteen tai epäuskoon koko järjestelmän toiminnasta: ”kaikkihan ne menevät samaan kasaan”.

Kierrättämisen eetokseen liittyy vahvasti tasapuolisuuden ajatus: miksi nähdä vaivaa, jos muut leväyttävät roskansa ympäri metsiä tai heittävät kaikki surutta kaatopaikalle. Ei riitä, että pelkästään osa ihmisistä kierrättää, *kaikkien* pitäisi omaksua samanlainen suhtautuminen, jotta järjestelmä toimisi toivotulla tavalla. Jos omat yritykseni vakuuttaa ystäväni kierrätyksen tärkeydestä eivät puree, miten asiaan voisi vaikuttaa laajemmassa mittakaavassa. Mitä yhteiskunta tekee, jotta kansalaiset omaksuisivat kierrättämisen arkielämänsä käytännöksi? Miten ihmiset saadaan kiinnostumaan kierrätyksestä kaikkien muiden huoliensa lisäksi?

Sosiologisen, teoreettis-metodologisen ajattelun mukaan kierrättäjä-kansalainen on subjekti-asema. Subjekti-asemat kehkeytyvät foucault’laisessa ajattelussa hallinnan teknologioista, joilla pyritään saamaan ihmiset asettumaan niiden toteuttajiksi tavoitellessaan hyvää elämää: tässä tapauksessa yhteisestä ympäristöstä huolehtiviksi vastuullisiksi kansalaisiksi. Olen kiinnostunut tätä subjekti-asemaa rakentavista aineksista ja siitä, miten ihmisiä houkutellaan asettumaan siihen. Koska kierrätys on teknisesti useimmissa tapauksissa mahdotonta enää jälkikäteen, on kansalaisten huolehdittava jätteiden lajittelusta kotona. Tarvitaan siis subjekti, joka suorittaa tämän usein työlään prosessin. Ajattelen tarvittavan subjektin olevan jäte-eettinen kansalainen (tästä eteenpäin pelkkä jätekansalainen), koska jätteiden lajittelu ei ole varsinaisesti taloudellisesti rationaalista toimintaa. Vaikka ahkera lajittelija voikin jossain tapauksissa säästää jätemaksuistaan, vaatimukset ja perustelut kierrättämiselle ovat usein moraalisiin ja eettisiin sääntöihin vetoavia. Olen kiinnostunut niistä puheista, joissa subjektille määritellään sisäistettävä malli toimia. Millaisista aineksista subjekti-asema ”jätekansalainen” rakennetaan ja millaisilla tavoilla ihmisiä houkutellaan asettumaan siihen?

Vastatakseni näihin kysymyksiin selvitän ensin luvussa 1.1 jätehuollon ja politiikan historiallista taustaa ja luvussa 1.2 nykyisiä pyrkimyksiä siirtyä kiertotalouteen. Teoreettisena pohjana avaan luvussa 1.3 subjektin rakentumista informaatio-ohjauksessa foucault’laisen tutkimusperinteen kautta ymmärrettynä. Ymmärtääkseni subjektin eettisten ohjeiden sisältöä käännyin luvussa 1.4 yhteiskunnallisen jätetutkimuksen pariin. Kentän uranuurtaja, australialainen professori Gay Hawkins on hahmotellut uudenlaista jäte-etiikkaa. Jätetutkimuksen piirissä on myös esitetty, että kuluttamiseen keskittyneessä yhteiskunnallisessa tutkimuksessa jäte on otettu annettuna (Hetherington 2004). Yhteiskuntaa on tutkittu ja tulkittu paljon *kulutussyhteiskuntana*, mutta kulutuksen toinen puoli on jäänyt vähemmälle huomiolle. Tämän näkemyksen mukaan olisi

kiinnostavampaa puhua *jäte*yhteiskunnasta. (O'Brien 2011; Valkonen 2018). Tutkimukseni on osa professori Jarno Valkosen johtamaa, Suomen Akatemian rahoittamaa "Jäteyhteiskunta: aineellisen ylimäärän kanssa eläminen" -projektia.

Jos yhteiskunta hahmotetaan jätteen kautta, millaista kansalais-subjektia jäte-eettisesti toimiva yhteiskunta tarvitsee? Tätä selvittääkseni tarkastelen luvussa 1.5 poliittisen teorian parissa virinnyttä kiinnostusta *ympäristökansalaisuuteen*, josta omaksun ainekset jätekansalaisuuden teoretisointiin.

Kun olen hahmotellut jätekansalaisuuden suuntaviivat muodostavan teoriapohjan, siirryn empiirisen aineiston pariin, joka on kerätty edellä mainitun tutkimusprojektin puitteissa. En ole siis tehnyt haastatteluja, enkä litteroinut tekstejä itse. Aineistossani ovat äänessä Lapin kuntien alueellista jätepolitiikkaa ohjaavat asiantuntijat, joiden puheen tulkitsen olevan informaatio-ohjausta. Informaatio-ohjauksella pyritään vaikuttamaan ohjattavaan tahoon, eli kansalaisiin. (Jalonen 2008). Tämä on siis ajattelussani sitä puhetta, jossa jätekansalaisuudelle määritellään kansalaisille sisäistettäväksi tarkoitettu malli. Aineistossa kaksitoista (12) lappilaista kunnallisen ja yksityisen jätehuollon kentällä sekä kansalaisjärjestössä työskentelevää jätepolitiikan asiantuntijaa kertovat näkemyksiään jätepolitiikasta ja sen hallinnoinnista. Keskityn empiirisessä tutkimuksessani kuitenkin sellaiseen puheeseen, jonka katson rakentavan kansalaiselle omaksuttavaksi tarjottavaa subjektiasemaa. Luvuissa 3 ja 4 tarkastelen kansalaisuuden kannalta keskeisiä asioita: velvollisuuksia, vastuita, hyveitä ja oikeuksia. Luvussa 5 kysyn kansalaisuuden poliittisesta tilasta.

Asemoin työni osaksi yhteiskunnallista jätetutkimusta, joka on viime vuosina kasvavassa määrin pyrkinyt tarkastelemaan jätettä monipuolisena ilmiönä (esim. Gregson & Crang 2015; Hawkins 2006; Hetherington 2004; Kinnunen 2017; Valkonen ym. 2017). Toisaalta tutkimukseni omaksuu aineksia *ympäristökansalaisuus*-keskustelusta, joka on herättänyt viimeisten vuosikymmenien aikana uutta kiinnostusta kansalaisuuden käsitteeseen (esim. Barry 2006; Bell 2005; Dobson 2003; Vihersalo 2017). Tutkimukseni teoreettinen viitekehys on siis yhdistelmä näitä kahta erillistä suuntausta. Vaikka jätettä on tarkasteltu monista näkökulmista, kiertotalouden kaipaamaa subjektia ei ole missään tutkimuksessa nostettu varsinaisesti keskiöön, ainakaan tutkimalla kansalaisuuden teorian kautta jätejärjestelmän käyttäjään kohdistettuja odotuksia.

1.1 Jätehuollon historiallista taustaa

Miten jätteitä on pyritty vuosien saatossa hallitsemaan ja kuinka hallinnasta on tullut monimutkaista toimintaa, jossa järjestelmän subjektilla on suuri rooli?

Henry Nygård (2016) käy läpi teoksessaan *Kuopasta kiertotalouteen – Suomen yhdyskuntajätehuollon historia* tämän instituution historiallista muotoutumista ja sen takana olevia valintoja ja kamppailuja. Hänen mukaansa Suomen kaupungeissa puhtaanapitoa on järjestetty noin sadan vuoden, eli koko itsenäisyyden ajan. 1910-luvulla jätteitä alettiin lajitella enemmän ainakin Helsingissä, sillä lantaa ja muuta lannoitusarvoa sisältävää jätettä voitiin myydä maanviljelijöille, mutta seassa ei saanut olla esimerkiksi lasia tai posliinia. Näin eroteltiin toisistaan lannoitus-jäte ja hylky-jäte. (emt. 45). Uusi terveydenhoitolaki vuodelta 1927 oli ensimmäinen askel kunnallisessa jätehuollossa. Kunnat saattoivat nyt ottaa jätehuollon täysin omalle vastuulle perustamalla puhtaanapitolaitoksia. Vaikka kehitys olikin asteittaista, lakia pidetään kunnallisesti järjestetyn jätehuollon alkuna Suomessa. Teollisuuden kehittyessä esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Natsi-Saksassa kotitalouksia veloitettiin lain mukaan keräämään ylijääviä luita, kankaita ja roskametalleja valtiollisen tuotannon käyttöön. (Strasser 1999.)

1950-luvulla kulutustavarat alkoivat levitä maaseudullekin tuoden jätteiden sekaan yhä enemmän paperia, muovia ja lasia. Samoihin aikoihin kaatopaikkojen käyttö oli lisääntynyt. Ne aiheuttivat haju- ja tuhoeläinhaittoja asukkaille, levittäen karpäsiä ja rottia, mutta myös saastuttaen elinympäristöjä. Eräänlaista kiertotaloutta hahmoteltiin jo näinä aikoina, kun Helsingin Puutarhayhdistys ehdotti polttolaitoksen perustamisen sijasta jätteiden muuttamista lannoitusaineeksi. (emt. 66–69).

1960- ja 1970- luvuilla jätteenpoltto lisääntyi niin sitä varten rakennetuissa laitoksissa, kaatopaikoilla ja kiinteistöihin rakennetuissa jäteuuneissa. Tälle ajalle oli tyypillistä jätemäärien voimakas kasvu, elintason noususta, kertapakkauksiin ja säilykeruokiin siirtymisestä, sekä esimerkiksi autokannan lisääntymisestä johtuen. Näihin aikoihin syntyi myös nykyaikainen ympäristöliike, ja sen herättämät, ympäristön tilasta huolestuneet keskustelut levisivät Suomeen. Kun jätteiden kuljetus 1970-luvulla päätettiin antaa kuntien vastuulle, lisättiin siihen lopulta kuitenkin pykälä, joka mahdollisti myös yksityisten yritysten pääsyn markkinoille, tosin vain poikkeustapauksissa. Pykälää on kuitenkin tulkittu tähän päivään asti niin, että kyseessä on tasavertainen asema. Mielenkiintoista on myös, että jo 1970-luvun puolivälissä toteutetun jätekampanjan tiedotuslehdessä (*Älä jätä*), on alaotsikkona ”jäte on arvokas raaka-aine”, jota ympäristökysymysten lisäksi korostettiin myös uudessa laissa. Ajatus jätteestä raaka-aineena ei siis ole uusi keksintö. Vuonna 1979 voimaan astuneen jätelain mukaan kunnat saivat itse harkita toteuttavatko jätehuoltonsa verovaroin vai asiakasmaksuin. (emt. 93–94).

1980-luvulla jätteenpolton suosio laski, kun ilmanlaatu ja polttolaitosten levittämät myrkylliset yhdisteet nousivat keskustelunaiheiksi. Tällöin hyvin hoidettu kaatopaikka ja koneellisesti lajiteltu jäte ottivat paradigman paikan suomalaisessa jätehuollossa. Jätteenpoltto sai huonon maineen. (emt. 101–102). Vuonna 1994 hyväksyttiin uusi jätelaki ja äänestettiin EU-jäsenyydestä. Jo aiemmin Suomi oli ollut mukana eurooppalaisessa yhteistyössä. Uuden jätelain pohjalla olikin EY:n komission jätestrategia vuodelta 1989, jossa jäte kytkettiin entistä enemmän ympäristön hyvinvointiin ja luonnonvarojen järkevään käyttöön, sekä esiteltiin ensimmäinen jätehierarkia. Kunnat eivät enää saaneet käyttää verovaroja jätehuoltoon ja niiden vastuulle annettiin myös tiedotus ja neuvonta. Nygårdin mukaan ”jätehuollolla oli huono imago”, joten kuntien jätelaitoksilla oli tehtävänäään voittaa niin poliittisten päättäjien kuin järjestelmän käyttäjien eli kansalaisten luottamus. Kansalaisten tuli nyt lajitella, liittyä keskitettyyn jätteenkeräykseen ja maksaa sen kulut omasta pussistaan. (emt. 112–117). 1990-luvulla käytiin keskustelua kuntien kilpailuttamasta jätehuollosta. Yksityisiä kuljetusyrittäjiä edustava järjestö katsoi lain ”estävän jätteiden hyötykäytön kehittymisen ja heikentävän jätteiden haltijan asemaa”, kun taas kuntien edustajat perustelivat järjestelmää sillä, että se mahdollistaa edulliset ja tasapuoliset palvelut. (emt. 127). Vuonna 1997 tuottajavastuu laajentui pakkausjätteisiin, joka tarkoitti sitä, että tuottaja on vastuussa omien tuotteidensa jätehuollosta ja siitä aiheutuvista kustannuksista. Myöhemmin tuottajavastuu siirrettiin tarkoittamaan kierrätystä, eikä energiapolttoa enää pidetty hyödyntämisenä. Tuottajat perustivat yhteistuumin tätä tehtävää hoitamaan tuottajayhteisö RINKI Oy:n, jonka vastuulla on tällä hetkellä kaikki kuluttajapakkauksien materiaalikierrätys. (emt. 140–142).

Kiertotaloudella korvattiin aiemmin käytössä ollut termi ”kierrätysyhteiskunta”. Kiertotalous eroaa kierrätyksestä ainakin niin, että tuotteet pyritään suunnittelemaan jo alkuvaiheessa mahdollisimman kestäviksi ja kierrätettäväksi, kun kierrätyksessä useimmiten puhutaan jo olemassa olevan jätteen hyödyntämistavoista. Kiertotaloudella ei tarkoiteta erillistä taloutta, vaan kaikkiin toiminnan alueisiin liittyvää filosofiaa. (emt. 162–163).

Iso-Britannian (toki monien muidenkin maiden, jätetutkimuksen englanninkieliset lähteet keskittyvät anglosaksisiin maihin) jätehuollossa voidaan nähdä vastaavaa kehitystä. Siellä hallinnon toimintatapana oli yli vuosisadan ollut antaa paikallisten viranomaisten toteuttaa jätehuolto mahdollisimman kustannustehokkaasti. Hallinnan teknologiat olivat melko yksinkertaisia: kansalaiset maksoivat palvelusta, jossa roska-astian sisältö toimitettiin kaatopaikalle. Ympäristötietoisuuden ongelmallistettua perinteisen mallin, alkoivat myös hallinnan teknologiat monimutkaistua huomattavasti. Mukaan tuli yksityisiä yrityksiä, joille annettiin jätteenkuljetusreitit, kaatopaikkaamista alettiin verottaa ja uusia, hierarkkisia hallinnan suhteita muodostettiin. Luotiin erilaisia kansallisia tavoitteita eri jätejakeiden suhteen ja monenlainen valvonta lisääntyi kaikilla

tasoilla. Kansallisista tavoitteista tuli myös hallinnan itsensä kohteita, jolloin hallinnasta tuli *itserefleksiivistä*. Jätehuolto alkoi siis jätteiden hallinnoinnin lisäksi hallinnoida kansallisten tavoitteiden täyttöä. Samalla syntyi uudenlaisia hallinnan muotoja, kuten ekotehokkuus ja jätteen näkeminen resurssina. (Bulkeley ym. 2007).

Jätehuollon muotoutumista käsittelevässä historiikissa näkyy muutos jätteen ontologisessa asemassa. Erilaiset jätteet ovat olleet ajankohdasta riippuen raaka-aineita, lannoitteita, kaatopaikoille kuskattavia haittaeläimiä houkuttelevia hankaluuksia, sekä poliittisten ja taloudellisten kamppailujen kohteita. Valkosen ym. (2017) tutkimuksessa havaittiin, että jätepolitiikan sisällä on huomattavia näkemuseroja ja määrittelykamppailuja jätteiden omistussuhteista, käsittelystä ja ympäristötavoitteiden toteutumisesta. Kiertotalouden mallissa on pyritty yhdistämään huomattavia ristiriitoja aiheuttaneita ympäristönsuojelullisia ja taloudellisia tavoitteita. Ongelmaksi muodostuvat edelleen vastakkaiset ajatukset jätteiden vähentämiseen pyrkimisestä ja toisaalta jätteiden taloudellisesta arvosta, joka ohjaa jäteyhtiöitä tavoittelemaan yhä enemmän jätettä kasvattaakseen toimintaedellytyksiään.

Kunnallisten jäteyhtiöiden rooli on mielenkiintoinen, sillä samaan aikaan kun niiden tehtävänä on järjestää jätehuolto asiakasmaksuin, kunnan vastuulla on myös jätteiden määrän vähentäminen. Kunnan omistamien jäteyhtiöiden kannalta on sitä huonompi, mitä enemmän ihmiset kierrättävät, sillä niin ne keräävät vähemmän jätettä, joka on niiden tulonlähde. Yhtäältä kunnan pitäisi edistää kierrättämistä ja näin toteuttaa EU:n jätehierarkiaa. Tästä johtuen kunnallisten jäteyhtiöiden rooli näyttäytyy ongelmallisena: jätteiden vähentämiseen kannustamalla ne sahaavat omaa oksaansa. Toisaalta, jos ne eivät tee mitään jätemäärien pienentämiseksi, kunnalliset jäteyhtiöt saattavat menettää uskottavuutensa yhteiskunnallisina toimijoina kansalaisten silmissä. (Valkonen 2018).

Jätteiden tavanomaista (huom. mundane, Valkonen ym. 2017, mukaan tällä tarkoitetaan yhtäältä arkisten asioiden hallintaa, ja hallinnan vakiintumista ja arkipäiväisyyttä, siksi tavanomainen on paras käänös) hallintaa Iso-Britanniassa tutkineiden Steve Woolgarin ja Dan Neylandin (2013) mukaan jätehuollossa hallinta luokittelee ihmisille ja asioille erilaisia järjestyksiä määritellen tällä tavalla niiden ontologioita. Näitä ontologioita valvotaan vastuullisuuksien kautta: kansalaiset ovat vastuussa jäteyritykselle kierrätyslaatikkoon laittamisestaan materiaaleista, yritys taas vastaa toimintaa valvovalle viranomaiselle, kuten kunnalle, joka taas on vastuussa EU:n tavoitteisiin sitoutuneelle valtiolle. Heidän ajattelussaan hallinta ymmärretään tilanneriippuvaisena ontologiana. Kierrätys ja jätteen poisheittäminen voidaan nähdä saavutettuina ontologisina suhteina tavaroiden ja niitä käyttävien kotitalouksien välillä. Tavanomainen hallinta vaatii paikallisten ja tilanneriippuvaisten ontologioiden jatkuvaa soveltamista.

1.2 Kiertotalous Euroopan Unionissa

Millaisia tavoitteet kierrätyksen ja lajittelun voimakkaaseen lisäämiseen tarkemmin ottaen ovat ja millaiseen poliittiseen kehitykseen ne pohjautuvat? Vuonna 2015 Euroopan Komissio hyväksyi uuden, kunnianhimoiseksi kehitetyn paketin, jonka pääajatuksena on siirtyminen kiertotalouteen. Tarkoituksena on varmistaa ”kestävä kasvu”. Koska monet resurssit ovat rajallisia, malli jossa hankintaan resurssit, valmistetaan tuotteet ja poistetaan ne käytöstä jätettä tuottaen, on muuttunut ongelmalliseksi. Ympäristön ja talouden edut kulkevat komission paketissa käsi kädessä. Resurssien käyttö ja jätteiden tuottaminen pyritään vähentämään minimitasolle. Resurssit pidetään taloudessa käyttämällä niitä mahdollisimman paljon uudelleen jätteiden tuottamisen sijasta. Kiertotalouspaketti sisältää monenlaisia toimenpiteitä ja tavoitteita, mutta tässä tutkimuksessa keskityn yhdyskuntajätteisiin. EU:n mukaan sen jäsenmaat menettävät vuosittain 600 miljoonaa tonnia materiaalia jätteeksi, joka voitaisiin sen sijasta kierrättää tai käyttää uudelleen. (European Commission 2015).

Suomen liittyessä Euroopan Unioniin 1995, myös sen jätepolitiikka siirtyi käytännössä EU:n ohjaukseen. Kaikkien jäsenmaiden on seurattava EU:a pitkän linjan jätepoliittisissa ratkaisuissa. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra on julkaissut vuonna 2016 tietokartan kiertotalouteen siirtymistä vauhdittaakseen. Sen kärkiajatus on nostaa Suomi kiertotalouden ykkösmaaksi vuoteen 2025 mennessä. Näissä visioissa tarkoituksena on muuttaa koko järjestelmä tuotannosta kulutukseen ja resurssien uudelleenkäyttöön. Sitran mukaan, ”Ohimenevän muoti-ilmiön sijaan kiertotaloudella tarkoitetaan taloutta, jossa kaikki resurssien käyttö on suunniteltu kestäväksi ja johon siirtyminen edellyttää syvällisiä muutoksia yhteiskunnassa.” (Sitra 2016).

Kiertotalous on noussut poliittisella tasolla jätehallinnan päätavoitteeksi. Jätekeskustelun vahvana symbolisena määrittäjänä toimii yhdyskuntajäte, joka tarkoittaa kotitalouksissa tai palvelualoilla syntyvää jätettä. Yhdyskuntajäte on Suomessa kuntien vastuulla. (SVT 2017). Yhdyskuntajätteen osalta EU:n tavoite on 65 % kierrätysaste vuoteen 2030 mennessä. Ainakin tätä tavoitetta voidaan pitää kunnianhimoisena.

Euroopan Unioni on jo vuonna 2008 antanut direktiivin jätehierarkiasta, eli etusijajärjestyksestä. Tällä tarkoitetaan viisiportaista jäteohjeistusta, joka määrittelee missä järjestyksessä erilaisia keinoja käytetään. (1) Jätteen synnyn ja sen mahdollisten haittojen ehkäiseminen ennakoon, (2) uudiskäytön valmistelu, eli tuotteen tai materiaalin käyttö uudestaan samaan tarkoitukseen kuin se on valmistettu, (3) kierrättäminen, eli materiaalien käyttö uudestaan jossain toisessa tarkoituksessa, (4), muu hyödyntäminen, joka tarkoittaa usein jätteen polttamista energiakäyttöön, ja (5) loppukäsittely eli hävittäminen. (European Commission 2016). Tämä etusijajärjestys on kirjattu myös Suomen jätelakiin.

Etusijajärjestys (8 §)

Kuva 1. EU:n jätehierarkia eli etusijajärjestys (Ympäristöministeriö 2011)

Yhdyskuntajätteen osalta kiinnitän huomiota kohtiin 3 ja 4. Kotitalouksien on vaikeaa ehkäistä jätteiden syntyä kokonaan tai käyttää niitä uudestaan samoihin tarkoituksiin. Vuonna 2015 noin puolet yhdyskuntajätteistä käsiteltiin Suomessa kohdan 4 tavoin polttamalla energiaksi (SVT 2017). Jätehierarkia ja kiertotalouden tavoitteet vaativat kuitenkin suurempaa panostusta kierrättämiseen, eli kohtaan 3. Yhdyskuntajätteiden kierrätyksen suhteen kiertotalouden mahdollisuudet ovat kotitalouksien varassa. Ne tekevät itsenäisesti päätökset, jotka johtavat jätteiden syntyyn ja siihen millä tavalla niitä käsitellään. Näin kansalaisesta on tehty yhdyskuntajätehuollon keskeinen toimija.

Euroopan Unionin ohjauksessa toteutettu jätteiden hallinta vaatii siis yhä suurempia panostuksia jätteiden kierrättämiseen niin, että ne voidaan käyttää uusien tuotteiden raaka-aineena. EU:n alkuperäisessä jätehierarkiassa, joka on vuodelta 1995, jätteenpolto energian tuottamiseksi ja kierrättäminen olivat vielä samanarvoisia. Vuonna 2007 julkaistu hierarkia on nostanut uuden tuotteen raaka-aineeksi kierrättämisen energiaksi polttamisen edelle. (Davoudi 2009). Tästä johtuen kierrättämistä on edistettävä jokaisessa unionin jäsenvaltiossa, myös Suomessa. Jätekansalaiselta odotetaan kierrättämisen ideaan sitoutumista ja sen konkreettista toteuttamista. Kiertotalouden käsitteiden toteuttaminen jätteen hallinnoinnissa vaatii siis kansalaisten asettumista sen subjekteiksi (Valkonen ym. 2017, 40). Jokainen meistä on jätteen tuottaja, ja jätepolitiikan mukaan vastuussa sen hallinnoinnista ja sitä kautta kiertotalouden toteutumisesta. Woolgarin ja Neylandin (2013, 86) mukaan hallituksen aloitteet ovat jatkuvasti painostaneet paikallisia viranomaisia nostamaan alueensa

kierrätysprosenttia, eli kierrätettävien osuutta kokonaisjätelmästä. Vastuun ketjun kulkiessa tasolta toiselle, EU-tasolta valtioiden hallituksille, sieltä kunnallisille yksiköille ja lopulta yksittäisiin kansalaisiin joudutaan harkitsemaan, miten kiertotalouden ideaaleihin sitoutuneita kierrättäjäkansalaisia tuotetaan. Jätteiden tavanomaisen hallinnoinnin tuottamat narratiivit ovat usein pullollaan moraalista latausta. Nämä kertomukset mahdollistavat kierrättämisen tarpeesta puhumisen, sekä sitä harjoittavien subjektien arvioinnin (emt. 5). Tällaisia subjekteja kutsun jätekansalaisiksi.

1.3 Jättekansalaisuuden rakentuminen informaatio-ohjauksessa

Tässä alaluvussa pyrin kuvaamaan jättekansalaisuuden subjektiaseman mallin rakentumista jätetoimijoiden tuottamassa informaatio-ohjauksessa. Sosiologisesti ymmärrettynä subjektin rakentuminen kiinnittyy foucault'laiseen ajatteluun. Suomessa kierrättäminen on kirjattu jätelakiin. Valtio puuttuu siis lain kautta kotitalouksien jättekäytäntöihin asettaen niille sääntöjä, miten jätteet tulee käsitellä. Ympäristötutkija Harri Nurmion (2001, 143–144) mukaan suomalainen jätehuolto tai sen osana toimiva alueellinen jätteenkeräysjärjestelmä voidaan ymmärtää instituutiona, jonka toiminta on historiallisesti muotoutunut ja perustuu lainsäädäntöön sekä sen taustalla vaikuttaviin ideologioihin. Jätehuolto määrittelee ne reunaehdot, joiden puitteissa jätteiden käsittely voidaan kotitalouksissa järjestää. Tällä tavoin EU:lta valtioiden toteutettaviksi annetut ohjeet siirretään kuntien järjestämän jätehuollon kautta yksittäisten kansalaisten arkipäiväiseen toimintaan.

Demokratia ei kuitenkaan toimi ainoastaan pakottamalla, eikä yksittäisten kuluttajien jätteenkäsittelyä yleensä valvota kovinkaan tarkasti. Vaikka kierrättämisvelvollisuus on kirjattu jätelakiin, sen noudattamatta jättämistä ei sanktioida millään tavalla. Suomessa jätteiden energiapoltto on lisääntynyt suuresti kaatopaikkauksen kustannuksella, mutta kierrätyksen osuus on jäänyt noin 40 % kaikesta yhdyskuntajätteestä (SVT 2017). Matkaa EU:n 65 % tavoitteeseen on siis Suomessakin vielä paljon. Kuntien vastuulla oleva jätehuolto vastaa tähän haasteeseen informaatio-ohjauksen avulla. Väitöskirjassaan aihetta tutkineen Harri Jalosen (2008) mukaan normi-, resurssi-, ja informaatio-ohjaus kuuluvat julkisen politiikan toteuttamiseen. Ne perustuvat asemaan tai asiantuntemukseen ja ohjaavan tahon tavoite on vaikuttaa ohjattavan käyttäytymiseen. Informaatio-ohjauksessa pyritään ohjaamaan tiedon välityksellä. Informaatio-ohjaus jätepolitiikassa on ensisijaisesti kuntien vastuulla olevaan neuvontaa ja valistusta. Ymmärrän tässä tutkimuksessa myös ei-kunnallisen puolen tehtävissä työskentelevien haastateltavien puheen informaatio-ohjaukseksi. Yksityisellä puolella ja kansalaisjärjestöissä työskentelevät henkilöt vaikuttavat jätehallinnan muovautumiseen: He ovat mukana luomassa järjestelmää, joka tuottaa tiettyä subjektiasemaa kansalaisen omaksuttavaksi. Kaikki aineistossa haastatellut henkilöt lausuvat tulkintani mukaan ääneen jätehallinnassa vaikuttavia, kansalaiseen kohdistuvia odotuksia.

Informaatio-ohjaus normittaa kansalaiselta odotettavaa jätteiden käsittelyä. Yhteiskunnallisessa jätetutkimuksessa on nostettu esiin kiertotalouden käyttöönoton edellyttävän subjektia, joka toteuttaa kierrätystä ja lajittelua (Hawkins 2006; Valkonen ym. 2017; Woolgar & Neyland 2013). Sen perusteella väitän, että informaatio-ohjauksen pyrkimyksenä on rakentaa uudenlainen subjekti, jättekansalainen. Tässä tutkimuksessa tavoitteeni on ensin määritellä mitä jättekansalaisuus tarkoittaa. Subjektin rakentumista ymmärtääkseni käännyin foucault'laisen tutkimussuunnan pariin.

Vaatus muuttaa jätekäytäntöjä artikuloidaan informaatio-ohjauksessa, mutta kansalaiset päättävät itsenäisesti toimivatko sen mukaisesti. Millä tavalla subjektiasema rakennetaan? Miten ”tavallisesta” kuluttajasta tehdään jäte-eettinen kansalainen, joka on kiinnostunut tuottamastaan ylijäämästä ja sen oikeaoppisesta käsittelystä? Foucault’n ajattelussa subjektin rakentumisessa vaikuttaa kaksi erillistä voimaa. *Subjektio* on hallinnointia ulkoa tulevana tekniikkana tai ohjauksena joka voi olla luonteeltaan pakottavaa, sekä *subjektivaatio* joka on subjektin omaa, eettisyyteen liittyvää itseiden rakentamista. (Pyykkönen 2015, 194). Näistä aineksista rakentuu *subjektiviteetti*, joka tarkoittaa yksilöllistä subjektia. Subjekti siis muodostuu kaksijakoisessa prosessissa. Subjektiossa ulkoinen valta kontrolloi, neuvoo tai kouluttaa erilaisten tietojen ja käytäntöjen avulla. Ajattelen tässä tutkimuksessa informaatio-ohjauksen olevan yhteiskunnallinen subjektio. Subjektilla on kuitenkin jo valmiiksi tietoa itsestään ja näiden kahden tietojärjestelmän avulla tapahtuvassa subjektivaatiossa se rakentuu ”epävakaalla rajapinnalla”. Subjektilla on siis olemassa aina toisin toimimisen mahdollisuus. Foucault oli kiinnostunut niistä tavoista, joilla subjekti rakentaa itsensä aktiivisesti käytännöissä. Hänen ajattelussaan käytännöt ovat malleja, joita esimerkiksi yhteiskunnassa ehdotetaan ja esitellään subjektin omaksuttavaksi. (emt. 197–200). Tutkimukseni empiirinen aineisto koostuu vain näistä malleista, joiksi ymmärrän informaatio-ohjauksen, joten en pääse käsiksi varsinaiseen subjektivaatioon. Pyrinkin tarkastelemaan vain tätä yhteiskunnan tarjoamaa mallia, jota kutsun jätekansalaisuudeksi.

Ettinen substanssi, on sisältö, jota subjektille tarjotaan omaksuttavaksi. Kuten Alhanen (2007, 164) kuvaa, ”(l)tsekäytännöt rajaavat jonkin osan toiminnasta moraalisesti merkittäväksi”. Edellä mainittu yhdyskuntajätteen ongelmallistaminen informaatio-ohjauksen avulla tuottaa moraliteettia, jonka subjekti voi omaksua. Hawkinsin (2006, 38) mukaan useat jätevalistuskampanjat (kuten informaatio-ohjauksin) vetoavat ennen kaikkea moraaliin ja tarkemmin sanottuna kategoriseen imperatiiviin (tee toisille niin kuin haluaisit itsellesi tehtävän). Kategorinen imperatiivi koskee tässä tapauksessa niin koko planeettaa, ympäristöä kuin maan perintönä saavia tulevia sukupolvia. Ettinen substanssi on siis se eettis-moraalinen sisältö, jota subjektille tarjotaan omaksuttavaksi.

Työni kiinnittyy tätä kautta myös *governmentality* (*hallinnallisuus* tässä tutkimuksessa) -näkökulmaan. Siinä hallintaa tarkastellaan kysymällä, miten subjekteja tuottava hallinta muodostuu ja miten sitä kautta subjektit hallitsevat itseänsä. Tutkimuksessani se ilmenee erityisesti pyrkimyksissä katsoa jätehuoltoa sen tavoitteiden historiallisen muodostumisen, sekä edellä mainitun subjekteja rakentavan voiman kautta. (Dean 1999).

Jani Selin (2010, 213–229) on tutkinut kansalaisuuden tuottamista yksityisissä huumehoidoissa: hänen mukaansa esimerkiksi terveyden tavoittelun kohdalla on nähtävissä hallintatekniikoiden muutos.

Taustalla on terveystkansalaisen ihanne (vrt. jätekansalainen), mutta sitä ei pyritä saamaan aikaan kansalaisiin kohdistetuilla hallintatoimilla, vaan vetoamalla yksilön omiin vastuullisiin valintoihin. Yhdyskuntajätehuollon kohdalla voidaan puhua samankaltaisista prosesseista. Kierrättäminen esitetään ennen kaikkea yksilön oikeaoppisena ja vastuullisena valintana. Suuri osa kierrättämistoiminnasta perustuu vapaaehtoisuuteen, mutta näyttäytyy silti vastuunkantona yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Harri Nurmion (2001, 223–228) mukaan kotitalouksia pyritään saamaan kompostoimaan sekä taloudellisin että eettisin perustein. Nurmio esittelee eettisen kehän käsitteen, joka tarkoittaa sitä, mitä olioita päästetään mukaan eettisen harkinnan piiriin. Kehän sisältö voi vaihdella, kun ihmiset pohtivat erilaisissa tilanteissa arvostuksiaan ja näin järjestävät normatiivisesti eri olioiden huomioimista ja tarpeita. Suhteet voivat olla moniulotteisia, kuten Nurmion esimerkissä valaiden suojelun taustalla nähdään olevan koko meriekosysteemin haavoittuvuus.

Samalla tavalla jätteiden päästäminen ihmisen eettiselle kehälle symboloi usein lähiympäristön hygieenisyyttä ja puhtautta, sekä ilmastonmuutoksen kautta koko planeetan selviämistä. Olemme nähneet kuvia valtavista jätelautoista meressä ja tällaiset seikat vaikuttavat siihen, miten rakennamme omaa eettistä jättesuhdettamme. (Hawkins 2006).

Ympäristösosiologi Ilmo Massa (1998, 215; 2006, 120) on kuvannut mahdollisia vastareaktioita kierrättämiseen ja muihin ekologisiin toimiin syyllistymiskilven käsitteellä. Syyllistymiskilpi nousee torjumaan kielteisiä esiin nousevia tunteita silloin, kun jonkun koetaan pyrkivän osoittamaan ihmisten elävän väärin ja tuomittavasti. Syyllistymiskilven avulla vähätellään esimerkiksi oman, ympäristöä kuormittavan käyttäytymisen vaikutuksia tai korostetaan, että olosuhteet pakottavat toimimaan ympäristöä kuormittaen. Tällöin valistus saattaa jopa kääntyä itseään vastaan ja aiheuttaa vastareaktioita, kuten tuottaa ihmisille entistä välinpitämättömpiä ympäristösuhteita.

Kirsi Eräranta ja Johanna Moisander (2006, 25) ovat kartoittaneet kuluttajasubjektin rakentumista. Heidän mukaansa kuluttajasubjekteja rakennetaan niin, että kuluttajille rajataan ja määritellään tiettyjen suhteiden, velvollisuuksien ja oikeuksien kautta toteutuvat tavat olla, ajatella ja toimia. Kuluttajille luodaan eettinen tietoisuus, joka pitää sisällään moraalisia arvostelmia siitä, mikä on oikeaa ja hyvää tai tavoittelemisen arvoista. Eettinen repertoari taas tarjoaa mahdollisuuksia arvioida, ohjata ja merkityksellistää omaa toimintaansa erilaisten sanastojen, luokittelujen, normien ja arvojen avulla. Jäte-eettisen subjektin kierrättäjä-tietoisuuden luomisessa voidaan nähdä samoja elementtejä. Informaatio-ohjaus ja jätehuolto tarjoavat kansalaissubjektille velvollisuuden kierrättää tietyillä tavoilla, sekä reflektoida ja verrata toimintaansa muihin. Kuten kuluttajuus, myös jäte-etiikka

koskettaa käytännössä jokaista Suomessa, tai muussa vastaavanlaisessa yhteiskunnassa elävää ihmistä. Sitä kautta subjektiasema kiinnittyy kansalaisuuteen.

1.4 Yhteiskunnallinen jätetutkimus ja uusi jäte-etiikka

Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa kiinnostus jätteisiin on viimeisinä vuosikymmeninä lisääntynyt. Asemoin oman tutkimukseni osaksi tätä kenttää. Sarah A. Moore (2012) on kirjallisuuskatsauksessaan kartoittanut etenkin yhteiskuntatieteellistä jätetutkimusta. Hänen mukaansa jätettä on tutkittu ainakin hallittavana objektina, resurssina, arkistona, hyödykkeenä, fetissinä, saastana, riskinä, epäjärjestyksenä, väärässä paikassa olevana, säädeltävänä objektina, halveksuttavana ja elintärkeänä toimijana. Jäte on liikkuvaa toimintaa, joka muuttaa muotoaan riippuen siitä mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan. Moore ehdottaa, filosofi Slavoj Zizekin ajatusta seuraten, että jätettä voisi ajatella objektina joka häiritsee asioiden jouhevaa kulkua. Tässä tapauksessa tietenkin kuluttamisen ja elämisen normaaleja prosesseja: Jäte on kiusallinen sivutuote, josta on hankala päästä eroon.

Omalta kannaltani kiinnostavia tutkimusnäkökulmia Mooren katsauksesta löytyy kolme. Ensimmäiseksi subjektin rakentumista tarkastellessa on tärkeää ymmärtää jätteen tutkimista resurssina. Tämä näkemys on EU:n kiertotalouspyrkimysten takana, sillä kiertotalouden ideaalissa pyritään uudelleenmäärittelemään jäte resurssiksi. Mooren mukaan tällaiselle tutkimukselle on yhteistä jätteen tarkastelu niissä yhteyksissä, joissa se pyritään palauttamaan talouden palvelukseen, joko institutionalisoitujen järjestelmien tai ei-muodollisten tapojen kautta. (emt. 784).

Toiseksi olen kiinnostunut jätteestä *hallittavana* objektina, joka viittaa jätteeseen (yhdyskunta)jätehuollon näkökulmasta. Tuottajavastuun, yksityistämisen tai muiden lakien ja säädösten kautta jätteen hahmottaminen näkyy myös omassa työssäni. Kyse on poliittisista päätöksistä, joilla jätehuoltoa muovataan. Tässä näkemyksessä jäte on avoin institutionaalisille ja teknisille ratkaisuille, joilla sitä pyritään hallitsemaan. Kolmanneksi tarkastelen jätettä *hallinnoitavana* objektina, joka viittaa aiemmassa luvussa käsiteltyyn foucault'laiseen tutkimussuuntaan. *Hallinnallisuuden* (governmentality) kautta tarkastellaan esimerkiksi sitä prosessia, missä jätteestä tehdään hallittava objekti ihmisten ja asioiden monimutkaisessa verkostossa. Jätteen kautta valtio operoi ihmisten elämässä perustellen toimintaansa erilaisten asiantuntijoiden ja tutkimusten avulla. Jäte hallinnoitavana objektina on osaltaan luomassa sitä voimaa, jolle siitä tulee alisteinen (emt. 790–791).

Omassa tutkimuksessani pyrin siirtämään jätetutkimuksen näkökulmaa subjektiin. Näiden monimutkaisten järjestelmien keskiössä on kansalainen. Millaisia malleja jätehallinta ja hallinnallisuus asettavat subjektille omaksuttavaksi ja jos subjekti rakentuu yhteiskunnan tarjoamien mallien perusteella, millaista voisi olla jätteen kohteekseen ottava etiikka? Etiikka ymmärretään yleisesti eräänlaisena ohjesäännöstönä. Yleisesti jäte on kytketty monella tavalla ympäristön hyvinvointiin. Yrjö

Hailan (2001, 41) mukaan ympäristöhuoli (environmentalismi, ympäristöideologia) on englanninkielisen nimensä mukaisesti ”ismi”, eli ideologia. Määriteltäessä ympäristöongelmia, on muistettava, että kyseessä on yhteiskunnallinen ja kulttuurinen asenne. Tällaisen asenteen omaksunut ihminen tarkastelee tapahtumia ja merkityksiä ympäristönäkökulmasta ja pyrkii muuttamaan omaa toimintaansa niiden perusteella.

Jätteen symbolina on pidetty usein roska-astiaa: kun ajattelee jätettä, silmiin piirtyy usein käsi joka pudottaa roskan sille varattuun astiaan. Kevin Hetheringtonin (2004) mukaan jätteen vertauskuvana toimisi paremmin ovi, sillä pyrkiessämme eroon ylimääräisestä emme suinkaan kadota sitä tyhjiöön. Jäte palaa häiritsemään jossain toisessa muodossa, esimerkiksi jätteenpoltossa syntyneinä ei-toivottuina ympäristölle haitallisina kaasuihin, tai jäljelle jäävänä palamattomana kuonana. Sama oivallus on muuttanut myös jätepolitiikkaa: Aineen siirtely paikasta toiseen ei enää kasvaneen ympäristötietoisuuden ja niukkenevien resurssien maailmassa näyttäytyä ongelmattomana, joten jätteestä on tullut ympäristöhallinnallinen kysymys. (Valkonen ym. 2017, 24).

Gay Hawkinsin teoksen *Ethics of Waste* (2006) pyrkimyksenä on rakentaa uudenlainen jäte-etiikka. Hawkinsin tarkastelujen mukaan eettinen jätteiden käsittely on kytketty ympäristöongelmiin. Jätteiden tuottamiin ongelmiin herättiin maailmanlaajuisesti ympäristökriisin myötä 1960 -luvulla. Aluksi vaatimuksia jäteongelman ratkaisemiseksi esitettiin valtioille ja yrityksille, mutta vähitellen painopiste on siirtynyt kotitalouksien jäteikäntöjen muuttamiseen. Kierrätyksen mahdollistuminen taloudellisena toimintana on myös riippuvainen kotitalouksissa tapahtuvasta lajittelusta. Aiemmin jätteiden hallinta ei ollut samalla tavalla kietoutunut yksilön moraalikäsitteisiin: jätteistä vain hankkiuduttiin eroon mahdollisimman helposti. (emt. 100–102). Miten kotitaloudet on sitten saatu kierrättämään?

Hawkinsin mukaan työkaluina on käytetty moraalisia koodeja – niiden tuottaman huolen ja valistuksen avulla kotitaloudet on saatu muuttamaan tapojaan jätteidenkäsitteilyssä. Motivaatio muutoksen toteuttamiseen on kummunnut juuri huolesta ympäristöä, luontoa ja koko planeettaa kohtaan. Hankaluuksia on kuitenkin ilmennyt, sillä nämä moraaliset koodit ovat tuoneet mukanaan ongelmia, jotka ovat saattaneet hidastaa tai jopa estää uusien jättesuhteiden rakentamista. Eettisesti väärä toiminta, maapallon pilaaminen jätteillä, synnyttää kritiikkiä koko yleistä elämäntapaa kohtaan. Moraaliset koodit ja velvollisuudet kääntyvät syyllisyydeksi, mielihahaksi, huoleksi ja ahdistukseksi, jotka eivät välttämättä ole parhaita keinoja muutoksen saavuttamiseen. (emt. 37–38).

Ympäristöön suuntautuva moraaliteetti näyttää jätteen lähtökohtaisesti pahana, jopa kauhua aiheuttavana asiana. Tällaisen ajattelutavan mukaan ainakin länsimainen elämäntapa on luonnosta

vieraantunut ja kylvää tuhoa jätteillään. Pelkäämällä jätettä ja toivomalla sen katoamista ei kuitenkaan saada luotua uusia ja kestävämpiä suhteita *itse jätteisiin*. (Hawkins 2006, 5–9).

Modernissa yhteiskunnassa eettisesti kyseenalainen jäte onkin usein piilotettu erilaisten teknologisten ratkaisujen avulla pois silmistä ja mielistä. Suljetut roska-astiat kätkevät ja autot kuljettavat kotitalouksissa tuotetut jätteet käsiteltäviksi fyysisesti kauas ihmisistä tiloihin, joihin ei ole pääsyä muilla kuin jäteyhtiöiden henkilökunnalla. Uuden jäte-etiikan ensimmäinen askel on huomata jätteet, tehdä niiden läsnäolo arkipäivässä näkyvämmäksi. Jätteitä voi tarkastella esimerkiksi yksittäisinä objekteina, joilla on toimijuus. Niillä on oma ajallinen ulottuvuutensa ja historiansa, kokonainen tarina. (emt. 16, 90).

Turo-Kimmo Lehtosen (2015) mukaan jätteiden kanssa eletään monessa mittakaavassa. Kotitalouksissa materiaalit erotellaan jättejakeisiin. Roska-astioista jätteet kuljetetaan seuraavan mittakaavan käsittelypaikkoihin, joiden kautta ne voivat kytkeytyä globaaliin jätteenkäsittelykauppaan tai virrata polttolaitosten kautta kaasuna taivaalle. Kiertotaloudenkin takana oleva ”teknokraattinen” ideaali on, että jopa saaste ja uloste voidaan muuttaa hyödylliseksi niin, ettei yhteiskunnassa tuotettaisi enää ylijäämää vaan raaka-ainetta. Hawkinsin (2006) mukaan tämä on fantasiaa, jota ei voida koskaan tavoittaa.

Jätteet voidaan nähdä myös muutoksen tilassa olevana aineksena, josta on mahdollista synnyttää jotain kokonaan uutta. Kuten madot, jotka muuttavat ruoantähteet uudeksi mullaksi, ihmisen mielikuvituksen loputtomuus voi kehittää mahdollisuuksia näistä aineksista, jos jäte nähdään muutosvoimaisena materiaalina. Jätteiden kanssa toimiessaan ihminen voi symbolisesti kokea myös oman orgaanisen ruumiinsa väistämättömän tulevaisuuden: myös se muuttuu ennemmin tai myöhemmin jätteeksi. (emt. 123–128).

Materiaaliset asiat joiden kanssa tila jaetaan, ja ne jotka päätetään siirtää syrjään rakentavat myös subjektin identiteettiä. Jättekansalainen siis reflektoi itseään jäterelaatioidensa kautta. Vaikka moraaliset koodit ovat toimineet muutoksen airueena, arjen tavat ja rutiinit ovat niitä paikkoja joissa siirtymät jäteikäytännöissä konkreettisesti tapahtuvat. (emt. 15).

Eettisesti oikea toiminta ympäristöä, luontoa tai koko planeettaa kohtaan on kierrättämiseen motivoiva palkinto, toisin sanoen perimmäinen syy jaotella yhä uusia materiaaleja kierrätysteollisuuden käyttöön. Uusi jäte-etiikka ehdottaa nautinnon lähteeksi eettisen ympäristösuhteen sijasta tapojen ja järjestyksen ylläpitämistä. Hylkäämällä syylisyyks-näkökulma jäte on mahdollista nähdä erilaisin silmin ja etsiä erottautumisen sijasta niitä suhdeverkostojen kohtia, joiden kautta ihmiset ovat yhteen kietoutuneita jätteidensä kanssa. (emt. 133–134).

Sekä Taru Lehtokunnas (2018), että Veera Kinnunen (2017) hahmottelevat uudenlaista jättesuhdetta Hawkinsin ajatusten pohjalta. Lehtokunnaksen mukaan sen sijaan, että subjekti näkee itsensä ympäristöongelmien aiheuttajana ja syntipukkina, olisi hedelmällisempää keskittyä näkemään ihminen ja jäte osana luonnon kokonaisuutta. Hän havaitsi Pro Gradu -tutkielmassaan, että esimerkiksi jätteiden kompostoiminen kotioiloissa tai niiden käyttäminen askartelumateriaaleina tuotti sääntöjen seuraamisen sijasta erilaista jättesuhdetta, jossa keskiössä olivat ilo, luovuus ja jätteen hyväksyminen. Kinnunen taas argumentoi, että uusien, kokeilevien tapojen keksimistä jätteiden kanssa olemiseen ei voi ajatella olevan pelkästään yksittäisten ihmisten vastuulla, vaan yhteiskunnan tulisi osallistua niiden rakentamiseen. "(O)lennaista olisi tunnistaa tarpeettoman ja ulossuljetun aineksen väistämättömyys ja oppia elämään sen kanssa." (Kinnunen 2018, 195). Väitöskirjassaan myös esinesuhteiden etiikkaa hahmotelleen Kinnunen mukaan kiertotalous haastaa nykyisen ulossulkevan jättesuhteen. Huolenaiheen sijasta, voisimme nähdä esineet – ja jätteet – arkisina hoivanaiheina.

Uusi jäte-etiikka pyrkii tarkastelemaan jätettä ulossuljetun toisen sijasta hoivan ja huolenpidon aiheena. Ympäristöongelman sijasta jäte tulisi nähdä vääjäämättömänä asuinkumppanina, jonka kanssa tulisi pyrkiä elämään järkevissä suhteissa. Uusi jäte-etiikka keskittyy ympäristö-eettisen suhteen sijasta erityisesti niihin tapoihin, joilla yhteiselo järjestetään. Yhteiskunnallinen jätetutkimus ymmärtää jätteen moninaisena ilmiönä, joka kytkeytyy jokapäiväisen arkisen toiminnan kautta globaaleihin taloudellisiin ja ympäristöongelmia tuottaviin ilmiöihin.

Jos subjekti ottaa uuden jäte-etiikan toimintaohjeekseen, jätekansalaisen tulisi siis huomata tuottamansa jätteet, kehittää tapoja elää niiden kanssa tiedostaen samalla, etteivät jätteet katoa mihinkään. Kuten Hawkins totesi vieraillessaan Lapin yliopiston Living Ethics -seminaarissa 13.9. 2017, meidän tulisi hyväksyä muovin pysyvyys maailmassa. Tärkeää olisi oppia hyödyntämään tämän kestävän materiaalin hyviä puolia ja opetella elämään sen kanssa yhdessä parhaalla mahdollisella tavalla.

1.5. Jätökansalaisuus

Jätökansalaisuus on tietysti sananmukaisesti eräs kansalaisuuden muoto. Selvittääkseni mitä tällainen kansalaisuus voisi olla, etsin teoreettisia välineitä *ympäristökansalaisuuskeskustelusta*. Kansalaisuus on ymmärretty useimmiten valtion ja sen alueella elävän kansalaisen vastavuoroiseksi suhteeksi, jossa oikeudet lunastetaan velvollisuuksilla valtiota kohtaan. Uudelleen virinnyt kiinnostus kansalaisuuden teoriaan on tuonut keskusteluun erilaisia etuliitteitä, kuten kuluttaja-, maailman-, tiede tai kyberkansalaisuus (Bell 2005). 90-luvulta asti poliittisen teorian kentällä on keskusteltu myös ympäristökansalaisuudesta (environmental-, ecological-, sustainability- green citizenship). Uskon löytäväni välineet jäte-eettisen kansalaisuuden teoretisointiin tästä laajasta konseptista, josta on kirjoitettu paljon. (ks. esim. Barry 2006; Bell 2005; Dobson 2003; 2007; Gabrielson 2008). Poimin ympäristökansalaisuus-debatista aineksia, joiden avulla voin ymmärtää jätökansalaisuuden rakentumista. Keskustelussa tästä kansalaisuuden muodosta käytetään siis erilaisia nimityksiä kirjoittajan painotuksista riippuen, mutta selkeyden vuoksi pitäydyn ympäristökansalaisuus-termissä. Suuri osa keskustelusta liittyykin edellä mainittuihin painotuksiin: millaisia ympäristökansalaiset voisivat olla tai millaisia heidän pitäisi olla? Oma kiinnostukseni suuntautuu kuitenkin toisaalle: jäte-eettisen subjektin rakentumiseen ympäristökansalaisuuden kautta ymmärrettynä. Ajatteluni kiinnittyy erityisesti Andrew Dobsonin (2003; 2007) teoretisointeihin ympäristökansalaisuudesta, vaikka käytän apuna myös muiden aiheesta kirjoittaneiden tutkijoiden näkemyksiä.

Ympäristökansalaisuuden ideaa on myös kritisoitu liian yksilökeskeiseksi: se ei ota huomioon laajempia rakenteellisia, järjestelmään liittyviä puolia, jotka saavat ihmiset kuluttamaan kestävämmällä tavalla. (Melo-Escrihuela 2008). Tässä tutkimuksessa käsittelen kuitenkin juuri yksilöitä, eli jätökansalaisuuden subjektiaseman rakentumista.

Informaatio-ohjaus, joka tuottaa väitteeni mukaan jätökansalaisuutta, kytkeytyy kansalaisuuteen. Ohjaavan tahon pyrkimyksenä on vaikuttaa ohjattavan käyttäytymiseen (Jalonen 2008). Euroopan Unionilta valtiolle, valtiolta kunnille ja niiltä lopulta kansalaiselle jaettava informaatio perustuu ajatukseen kansalaisuudesta: jokainen alueella elävä kotitalous tuottaa jätettä, ja näin tieto sen oikeaoppisesta käsittelystä on jaettava tasavertaisesti kaikille. Kansalainen välittää yhteisestä hyvästä, joten hän tietoa saadessaan alkaa (oletetusti) toimia yhteiskunnan kokonaisedun mukaisesti. Tällä tavalla ajateltuna informaatio-ohjaus on siis kansalaisille suunnattua viestintää, jonka tarkoitus on saada kaikki ihmiset asettumaan jätökansalaisuuden subjektiasemaan.

Tärkeä lähtökohta, joka mahdollistaa koko ajatuksen jätekansalaisuudesta, on ympäristökansalaisuuden ulottuminen yksityiseen elämänpiiriin. Perinteisesti kansalaisuus on käsitetty julkisella elämäalueella tapahtuvaksi toiminnaksi, mutta ympäristökansalaisuus ymmärtää myös yleensä yksityiseksi ajattelun, kodin piirissä tapahtuvan toiminnan poliittisena kansalaistoimintana. Valinnat energian käyttämisestä, kuluttamisesta ja jätteiden lajittelusta tehdään kotitalouksissa. Näillä valinnoilla on vaikutusta niin ympäristöön, kuin sitä kautta muiden kansalaisten elämään. (Dobson 2003, 135–139).

Kansalaiset käyttävät resursseja epätasaisesti. Dobsonin (2003) ajattelussa paljon resursseja käyttävät ja ympäristöä saastuttavat maailmankansalaiset ovat vastuussa niille jotka kärsivät eniten suurkuluttajien toiminnasta. Ympäristökansalaisen tärkeintä hyvettä, oikeudenmukaisuutta, toteutetaan ekologisen jalanjäljen konseptin avulla, jolla pyritään mittaamaan yksittäisen ihmisen kulutusta. Jalanjälki viittaa siis ihmisen henkilökohtaiseen resurssien kuluttamiseen ja sitä mitataan hiilidioksidipäästöjä arvioimalla. Ympäristökansalainen pyrkii tasapainottamaan kuluttamansa resurssit ja tuottamansa jätteen, koska on osittain vastuussa niille, jotka joutuvat kantamaan liian resurssien käyttämisen tai jätteen tuottamisen seuraukset: puutteen ja ympäristöongelmat. Usein jakolinjana nähdään rikas pohjoinen – köyhä etelä, vaikka tämä onkin yksinkertaistava määrittely.

On tärkeää erottaa, ettei kyseessä ole hyväntekeväisyys, vaan kansalaisen vastuu muita ihmisiä kohtaan. Koska modernin yhteiskunnan kansalainen käyttää resursseja muualtakin kuin kotimaastansa ja hänen toimintansa vaikuttaa koko planeettaan, niin nykyisten kuin tulevienkin sukupolvien osalta, ympäristökansalaisuuden täytyy olla kansainvälistä ja ylisukupolvista. Ympäristökansalaisen velvollisuudet perustuvat teorian tärkeimpään hyveeseen, oikeudenmukaisuuteen, joka määrittellään ekologisen jalanjäljen perusteella. Ympäristökansalaisuuden ”poliittinen tila” ei siis ole esimerkiksi EU:n alue, vaan ekologisen jalanjäljen määrittämä globaali toimintakenttä (Dobson 2003, 97–117).

Ekologisen jalanjäljen suosio ympäristöpolitiikassa voidaan nähdä osana suurempaa muutosta 2000-luvulla, jossa ympäristöongelmista on tullut yhä enemmän yksilön vastuulla oleva asia. Erilaiset laskurit mahdollistavat henkilökohtaisten päästömäärien mittaamisen. Niihin syötetään arviot vuosittain käytetystä energiamäärästä, kuten lentokilometreistä, asumiseen liittyvistä valinnoista ja niin edelleen. Näitä määriä voidaan verrata valtiollisesti tai kansainvälisesti. Laskurit antavat usein myös vinkkejä, miten päästöjä voitaisi vähentää tekemällä erilaisia valintoja. Laskureilla on kuitenkin hankala tavoittaa todellisia yhden yksilön käyttämiä energiamääriä, sillä niihin vaikuttaa moni asia,

joista on hankala saada tietoa. Ekologisen jalanjäljen laskeminen tuottaa refleksiivisiä subjekteja, jotka voivat nyt reflektoida laskennallisia vaikutuksiaan ympäristöön. (Paterson & Stripple 2010).

Suomalaisen ympäristötutkimuksen kentällä ainakin Ilmo Massa (1998, 213–214) on pyrkinyt selvittämään ja pienentämään perheensä ekologista jalanjälkeä. Massa pyrkii artikkelissaan *Elämänpolitiikkaa epävakaassa kulttuurissa* laskemaan oman perheensä hiilidioksidipäästöt, eli selvittämään omaa ekologista jalanjälkeään. Massan mukaan jalanjälkeensä pienentääkseen hänen perheensä tulisi ”määrätietoisesti ponnistella vastavirrassa etsimässä vihreämpiä vaihtoehtoja” ilman yhteiskunnan apua tai taloudellisia kannustimia. Massa arvioi, että suuret muutokset vaatisivat muutoksia myös talouden rakenteisiin niin, ettei subjektin tarvitsisi aina miettiä valintojensa ekologisuutta niitä tehdessään.

Edellä mainitsin, että ympäristökansalaisen tärkein hyve on Dobsonin (2003, 127–135) mukaan oikeudenmukaisuus. Hyveet ovat kansalaisuusteorioiden keskeisiä rakennuspalikoita. Niiden avulla on pyritty hahmottamaan millaisia piirteitä kansalaisella pitäisi olla. Jotta voi olla hyve, täytyy olla joku teleologia, eli päämäärä. Ympäristökansalaisuuden tapauksessa emme voi, kuten antiikin kreikassa josta hyveajattelu on peräisin, kiinnittyä jo olemassa olevaan yhteiskuntaan ja pyrkiä sen säilyttämiseen. Koko keskustelun lähtöajatuksena on, ettei nykyinen yhteiskunta ole kestäväällä pohjalla. Pikemminkin hyveen tulisi suuntautua luomaan uutta, ympäristön kannalta parempaa yhteiskuntaa. Siitä mitä on, täytyy tehdä se mitä pitäisi olla. (Connelly 2006, 62). Hyveitä ei voi kuitenkaan keinotekoisesti valita vastaamaan jokaista mahdollista tilannetta, vaan ne syntyvät olosuhteissa, joissa niitä tarvitaan. Kansalaisuus on suhde, tai oikeastaan kuviteltu sopimus, joka solmitaan toisilleen vieraiden ihmisten välillä, joten hyveitä tarvitaan silloin kun kansalainen on velvollinen noudattamaan tämän sopimuksen ehtoja (Dobson 2003, 67). Jos kansalaisten ympäristöön vaikuttavat teot punnitaan ekologisen jalanjäljen mittarilla, näistä olosuhteista nouseva hyve on oikeudenmukaisuus, sillä muut kansalaiset ovat uhan alla toisten kuluttaessa liikaa resursseja. Kuten jäte-etiikassa, toissijaisiksi hyveiksi (jos niitä, kuten monet uskovat, tarvitaan oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi ympäristökansalaisuuden alueella) nousevat hoiva, huolenpito ja myötätunto. (emt. 131–134). Dobsonin mukaan hyveitä ei kuitenkaan tule määritellä listanomaisesti, vaan ne ovat eri tilanteissa tarvittavia ominaisuuksia.

Kersty Hobsonin (2013) mukaan ympäristöystävällisempiin elämäntapoihin kannustavat kampanjat vaikuttavat usein arkipäiväisiltä, mutta tarkemmassa katsannossa niiden on huomattu pitävän sisällään tiettyjä odotuksia tai rooleja, jotka kansalaisten toivotaan omaksuvan. Niin sanotun vihreän

hallinnallisuuden tutkijat ovat tarkastelleet, kuinka kompleksit hallinnan muodot pannaan käytäntöön, erityisesti keskittymällä subjekteihin joiden ajattelun ja toiminnan mukautuminen hallinnan tavoitteisiin mahdollistaa hallinnan toteutumisen. Hallinnallisuuden näkökulmasta voi kysyä esimerkiksi millaisia subjekteja hallinnan toiminnot edellyttävät ja mitä muutoksia subjekteilta odotetaan?

Hallinnallisuuden kautta tarkasteltuna ekologisen jalanjäljen laskeminen mahdollistaa subjektien oman moraalisen veloitteen liittämisen arkipäiväiseen toimintaansa. Päästörajoituksia ei hallinnoida valtioiden tai muiden ylempien auktoriteettien kautta, vaan yksilö voi itse laskea ja hallita omaa toimintaansa. Näin uusliberalistisen ajan yksilöllinen eetos kääntyy vastuulliseksi toimijuudeksi valjastamalla yksityisen toiminnan yhteisen hyvän palvelukseen. (Paterson & Stripple 2010).

Seuraten Hobsonia (2013) ja Rutherfordia (2007) (ks. myös Darier 1996), asemin työni ”vihreän hallinnallisuuden” kentälle. Sen sijasta, että pyrittäisiin selvittämään millainen ympäristökansalaisen pitäisi olla, tai millainen ympäristökansalaisuus parhaiten ratkaisisi ongelmamme, suuntauksessa kysytään millaisia ympäristökansalaisia tietyt hallinnan muodot tuottavat? Millaisia subjekteja ne työstävät, mitkä ovat keinot ja päämäärät? Omassa työssäni hallinnallisuus ilmenee ennen kaikkea informaatio-ohjauksena, joka kohdistetaan jokaiselle kansalaiselle. Väitteeni on, että informaatio-ohjauksen taustalla olevana pyrkimyksenä on tuottaa jätekansalaisia.

Keskeisiä asioita koko keskustelussa, kuten kansalaisuuden teoriassa ylipäätään, ovat kansalaisen oikeuksiin, velvollisuuksiin ja vastuuseen liittyvät kysymykset. Liberaali tulkinta painottaa oikeuksia, valtiollinen velvollisuuksia ja vastuuta. (Bell 2005; Barry 2006). Dobson (2003) on pyrkinyt yhdistämään traditioita ja muodostanut uudenlaisen, post-kosmopoliittiseksi ekologiseksi kansalaisuudeksi kutsumansa tulkinnan. Hänen mukaansa valtiollinen kansalaisuuskäsitys sopii ympäristökansalaisuuteen paremmin painottaessaan velvollisuuksia ja vastuita. Valtion sijasta ympäristökansalaiset ovat kuitenkin vastuussa kaikille muille kansalaisille yli valtioiden rajojen. Esimerkiksi paljon kuluttavat suomalaiset olisivat vastuussa köyhempien maiden asukkaille, jotka joutuvat tyytymään pienempään ekologiseen elintilaan ja kohtaavat useimmiten myös ylikulutuksen välittömät seuraukset.

Mirja Vihersalon (2017) mukaan ympäristökansalaisuuteen liittyvissä keskusteluissa on kyse yksilöiden, hallinnan, ympäristön ja yhteisen hyvän suhteista ja siitä mitä ympäristökansalaisuus ylipäätään on tai minkälaisia mahdollisuuksia sillä on. Keskustelut liittyvät ilmastonmuutokseen ja

ympäristökatastrofeihin, jotka ovat jo näköpiirissä. Vihersalo on pyrkinyt kehittämään käsitteestä analyttistä työkalua. Ajatuksena on, että konsepti tarjoaa konkreettisen perspektiivin ja kehyksen, jota kautta aineistoa voi tarkastella alusta lähtien. Käytännössä se tarkoittaa aineiston lukemista, analyysia ja tulkintaa keskeisimpien ympäristökansalaisuus-keskustelussa käsiteltyjen teemojen avulla.

Empiiristä tutkimusta ympäristökansalaisuuden avulla ovat tehneet myös Sverker Jagers ja Simon Matti (2010), jotka ovat selvittäneet ruotsalaisten asenteita ja konkreettista toimintaa laajoilla kvantitatiivisilla kyselytutkimuksilla (ks. myös Matti 2008; Martinsson & Lundqvist 2010). Heidän mukaansa ympäristökansalaisuuden teoriaa on hedelmällistä käyttää empiiriseen tutkimukseen operationalisoituna käsitteenä. Uudemmassa tutkimuksessa havaittiin, että ne ruotsalaiset, jotka sitoutuvat ympäristökansalaisuuden arvoihin, harjoittavat myös ympäristöystävällisempää elämäntapaa. Tämän tutkimuksen perusteella noin 20 prosenttia ruotsalaisista voidaan määritellä ympäristökansalaisiksi. (Jagers ym. 2013). Vaikken itse pääsekään aineistoni kautta käsiksi kansalaisten konkreettiseen toimintaan, selvittämällä millaisia malleja tai arvoja jätekansalaisuus tarjoaa subjektin omaksuttavaksi, voin luoda mahdollisuuden jatkaa jätekansalaisuuden empiiristä tutkimusta edellä mainitulla tavalla.

Ympäristökansalaisuuskeskustelusta ja erityisesti Vihersalon (2017) analyttisestä konseptista omaksun tutkimukseeni kansalaisuus-käsitteen keskeisiä rakennuspalikoita: Vastuut, velvollisuudet ja oikeudet. Olen kiinnostunut myös edellä käsitellyistä hyveistä, sillä niiden kautta on mahdollista ymmärtää jätekansalaisilta odotettavia piirteitä. Lisäksi poliittinen tila on tärkeä, sillä ekologinen jalanjälki ja ympäristöongelmien globaali luonne määrittelevät ympäristökansalaisuuden (sekä jätekansalaisuuden) kansainväliseksi, mutta toisaalta aineistoni sijoittuu tiettyyn Euroopan Unionin pohjoisrajoilla sijaitsevaan alueeseen.

2 Aineisto ja menetelmä

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu seuraavasti: Uudesta jäte-etiikasta omaksun tavan ymmärtää jätteeseen liittyvää etiikkaa, Foucault'lainen subjektio, eli yhteiskunnan tarjoama informaatio-ohjaus luo subjektin omaksuttavaksi mallin, joka mahdollistaa jätekansalaisuuden rakentumisen. Vihersalon (2017) ympäristökansalaisuuden analyyttinen viitekehys ohjaa kysymään jätekansalaisuuden konkreettisia ilmentymiä.

Tutkimusaineistonani on 12 lappilaisten jätetoimijoiden haastattelua, jotka on tehty osana Jarno Valkosen johtamaa Jäteyhteiskunta: aineellisen ylimäärän kanssa eläminen -projektia. Haastatteluaineisto on kerätty vuosina 2015-2016 ja haastattelijoina ovat toimineet Jarno Valkonen, Johanna Saariniemi, Veera Kinnunen ja Heikki Huilaja. Aineisto on kooltaan 148 sivua litteroitua tekstiä. Haastattelut ovat luonteeltaan puolistrukturoituja haastatteluja. Osa haastatelluista haastateltiin yksin, osa oli ryhmähaastattelutilanteita. Haastateltavat työskentelevät pääosin kunnallisissa ja yksityisissä jäteyhtiöissä sekä kaupungin ja valtion jätehallinnasta vastaavissa tehtävissä. Yksi haastateltavista toimii kansalaisjärjestössä.

Haastattelut sisältävät paljon puhetta jätepolitiikan ja hallinnonin muotoutumisesta. Vaikka nämäkin puheet tarjoavat paljon hyödyllistä informaatiota tutkimukseni kannalta, keskityn tutkielmassani kuitenkin jätepolitiikan toteuttajalle, sen subjektille määriteltyihin velvollisuuksiin, vastuisiin, hyveisiin, oikeuksiin ja poliittiseen tilaan. Ympäristökansalaisuuden rakennuspalikat kääntyvät siis työssäni jätekansalaisuutta määrittäviksi ominaisuuksiksi.

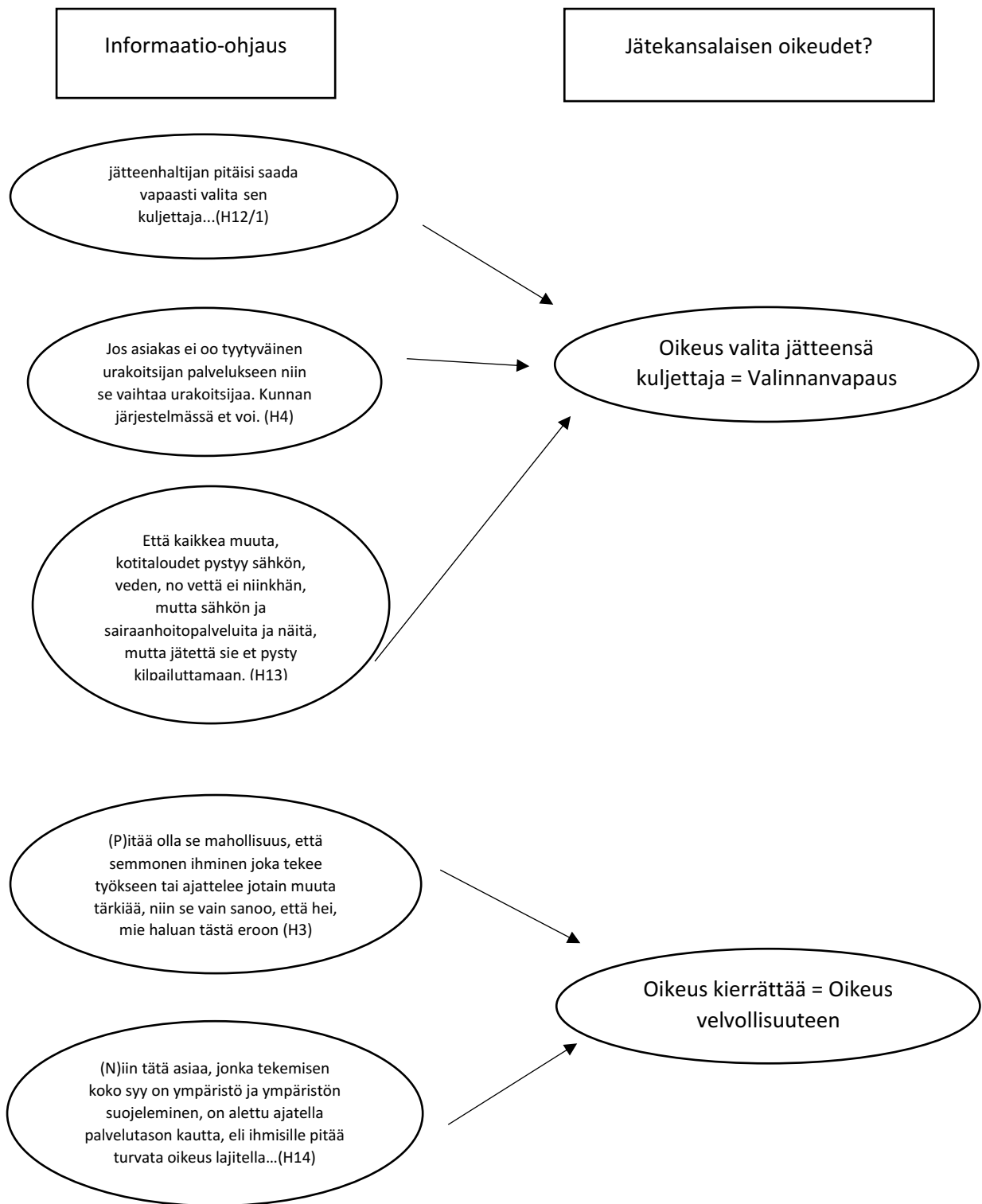
Kyseiset haastateltavat voidaan nähdä oman alansa asiantuntijoina. Asiantuntijahaastatteluissa ei olla kiinnostuneita henkilöstä kulttuurin jäsenenä, vaan koska hänellä ajatellaan olevan tietoa tutkittavasta prosessista. Kulttuuritutkimuksessa haastateltavat nähdään useimmiten korvattavissa olevina: kuka tahansa saman kulttuurin jäsen on yhtä pätevä haasteltava. Asiantuntijahaastattelussa taas haastateltavat ovat korvattavissa vain muilla saman prosessin tuntijoilla. (Alastalo & Åkerman 2010, 373). Omassa tutkimuksessani ajattelen jätetoimijoiden olevan informaatio-ohjauksen asiantuntijoita. Vain muut jätealalla toimijat voisivat olla vaihdettavissa kyseisiin asiantuntijoihin. Tarkoitukseni ei silti ole etsiä faktoja jäteyhtiöiden toiminnasta tai lain suomista mahdollisuuksista jätekansalaisuuteen, vaan etsiä informaatio-ohjauksen taustalla vaikuttavaa ajattelumallia. Sitä en usko löytäväni varsinaisesta kansalaisille tuotetusta ohjausmateriaalista. Arvioimalla pidempiä jätetoimijoiden haastatteluja uskon voivani tulkita tarkemmin yhteiskunnan jätekansalaisuudelle tuottamia malleja.

Yhteiskuntatieteissä 1970- ja 1980 -luvuilla tapahtunut kielellinen ja kulttuurintutkimuksellinen käänne on vaikuttanut myös asiantuntijahaastatteluihin. Tulkitsen haastattelut vuorovaikutuksessa syntyneeksi puheeksi, joka on monimerkityksellistä ja jonka analysointi riippuu sitä tulkitsevasta kehyksestä. (emt. 376–377). Aineiston koodaaminen, rajaus ja lukeminen tietyllä tavalla eivät koskaan tapahdu itsestään, vaan perustuvat tutkimuskysymyksen, teorian ja metodin valintoihin (Ruusuvuori ym. 2010, 15). Ontologiset ja epistemologiset lähtökohtani ovat peräisin edellä käsitellyistä teorioista. Ymmärrän haastateltavien välittämän tiedon rakentavan jätekansalaisen subjektiasemaa. Näin ollen olen lukenut aineistoa kyseisten ympäristökansalaisuuden teorian herättäminen kysymysten läpi, tulkiten haastateltavien puhetta subjektia rakentavana informaationa. Samalla sitoudun yhteiskunnallisen jätetutkimuksen ymmärrykseen jätteestä: Se ei ole vain materiaalista ainetta, vaan erilaisia toimijoita yhteen sitovaa, jäteyhteiskuntaa rakentavaa monipuolista toimintaa. (Valkonen 2018, 102).

Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven mukaan ”hyvää tutkimusta ohjaa eettinen sitoutuneisuus” (2009, 127). Tässä tutkimuksessa tärkeimpinä eettisinä ohjenuorinani olen pitänyt pyrkimystä arvioida jätepolitiikkaa mahdollisimman objektiivisesti – ja ajatellut kaikkien haastateltavien haluavan yhteistä hyvää. Ilmastonmuutoksen vastainen taistelu on omalta osaltani eettinen sitoumus, sillä tutkimusaiheen valinta ja sen taustalla vaikuttavat ajattelumallit ovat myös eettisiä valintoja. (emt. 129). Käytän tutkielmassani niin sanottua valmista aineistoa. Olen saanut sen käyttöni osana edellä mainittua projektia käyttöni. Projekti on sitoutunut huolehtimaan siitä, että aineistoa ei käytetä ilman haastateltavien lupaa muuhun kuin tutkimus- ja opetuskäyttöön, haastateltavien anonymiteetti turvataan ja että aineistoa säilytetään tutkimusprosessin ajan ja sen jälkeen tutkimuseettisiä periaatteita noudattaen (TENK). Myös itse sitoudun projektin noudattamiin tutkimuseettisiin sitoumuksiin.

Tutkimukseni noudattaa teoriaohjaavan sisällönanalyysin periaatteita. Siinä teorian tarkoituksena on ohjata kysymään aikaisemman tiedon pohjalta tärkeitä asioita. Aineistoa ja teorian tuomia malleja yhdistellään toisiinsa yhdistäviä kohtia etsien. (emt. 96–97). Laadulliselle analyysille on tyypillistä, ettei aineisto tarjoa suoria vastauksia tutkimusongelmaan (Ruusuvuori ym. 2010, 11–13). Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä teoria on jotain, joka ilmiöstä on jo valmiiksi tiedetty. Olen muodostanut teoreettisen kirjallisuuden perusteella kuvauksen jätekansalaisuudesta, jonka tunnusmerkkejä etsin aineistosta neljän eri yläluokan avulla (oikeudet, velvollisuudet/vastuut, hyveet, poliittinen tila). Aineistosta poimimieni, alustavien koodausten perusteella olen muodostunut tarkemman koodauksen perusteella alaluokat, jotka ovat samalla tutkimuksen alalukuja. Niissä yhdistetään yläluokat alaluokkiin ja kokonaisuudesta muodostuu varsinainen analyysin tulos. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117–118). Tulkitsen siis haastatteluaineistossa järjestelmän subjektia koskevan puheen

informaatio-ohjaukseksi. Tästä puheesta olen keskittänyt katseeni niihin kohtiin, joka voidaan tulkita esimerkiksi jätekansalaisen oikeudeksi. Näitä oikeuksia olen löytänyt kaksi erillistä, johon useampi haastatteluista löytynyt ilmaus liittyy. Ilmaukset olen sitten valinnut alaluvuiksi, joissa kyseistä asiaa käsitellään. Samalla tavalla olen toiminut muiden lukujen, eli vastuusuhteiden (3) ja poliittisen tilan (5) kohdalla. Seuraavalla sivulla oleva kuva avaa koodausprosessia oikeuksia käsittelevästä luvusta.

Kuva 2. Analyysin koodauksen kuvaus

Empiirisissä luvuissa kysyn aineistoltani, millaisten mallien kautta jätetoiminnan subjekteista pyritään luomaan eettisesti toimivia jättekansalaisia. Olen kiinnostunut siitä, miten jäteyhteiskunnassa saadaan

kansalaiset omaksumaan subjektiasema, joka mahdollistaa tämän kiertotalouteen pohjautuvan yhteiskunnan toiminnan.

Teorian perusteella ajattelen jätekansalaisuuden rakentuvan samankaltaisista aineksista, kuin ympäristökansalaisuuden: Velvollisuuksista, vastuista ja hyveistä. Luvussa kolme tarkastellaan näitä elementtejä. Velvollisuuden vastapainona kansalaisuusteorioissa pidetään oikeuksia, joten luvussa neljä kysyn, millaisia oikeuksia jätekansalaisille voidaan hahmotella.

Ekologisen jalanjäljen mukaan määräytyvä vastuu on luomassa tietynlaista poliittista tilaa kansalaisuudelle, se on jotain muuta kuin perinteinen, valtion jäsenyyden kautta ymmärretty kansalaisuus. Tämä ajattelutapa ohjaa kysymään kansalaisuuden tilasta, siitä tapahtuuko jätekansalaisuus paikallisessa, valtiollisessa vai globaalissa poliittisessä tilassa? Näiden alakysymysten avulla pyrin vastaamaan pääkysymykseeni: mitä yhteiskunnassa tehdään, jotta ihmiset saataisiin kierrättämään, eli millaisilla malleilla jätekansalaisia pyritään luomaan?

3 Vastuusuhteet

Ympäristökansalaisuudessa on kyse erityisesti velvollisuuksista, vastuusta ja hyveistä. Dobsonin (2003) mukaan oikeuksia painottava liberaali kansalaiskäsitelmä, jota on esittänyt ainakin Bell (2005), ei sovi ympäristökansalaisuuteen, vaan sen on sitouduttava valtiollisiin kansalaisuuden arvoihin: velvollisuuksiin ja vastuihin, joiden kautta toiminta niin ympäristön kuin toisten kansalaisten kannalta muodostuisi kestäväällä ja oikeudenmukaisella tavalla.

Sen takia onkin tärkeää kysyä, millaisia velvollisuuksia jätekansalaisuuteen kuuluu? Uuden jäte-etiikan mukaan meillä on velvollisuus toimia oikein itse jätettä kohtaan (Hawkins 2006). Mutta mitä informaatio-ohjaus asettaa jätekansalais-subjektin velvollisuuksiksi ja mistä kaikesta kansalainen on vastuussa?

Aineistossa keskusteltavista asioista jätekansalaisen velvollisuuksia ja vastuualueita ovat ensinnäkin vastuu jätteiden määrän vähentämisestä, johon keskityn luvussa 3.1. Tästä päästään toiseen tärkeään vastuualueeseen, lajitteluun: luvussa 3.2 selvitän subjektin vastuun rajoja lajittelutoimintaan liittyen. Järjestelmä on rahoitettava asiakasmaksuin, mutta siihen millaisena muu taloudellinen vastuu näyttäytyy jätekansalaisen näkökulmasta, pureudun luvussa 3.3.

Ympäristökansalaisuudessa tärkeässä osassa ovat myös hyveet, jotka määrittelin Viherhalon (2017) analyttisen kehyksen avulla kansalaisilta odotettaviksi piirteiksi. Jätekansalaisuuteen kuuluvia hyveitä etsin luvussa 3.4.

3.1 Vastuu jätteiden vähentämisestä

Euroopan Unionin jätehierarkiassa, johon myös Suomen jätehallinta perustuu, on korkeimpana tavoitteena jätteiden synnyn ennaltaehkäisy. Jätelain kahdeksas pykälä kuuluu:

”Kaikessa toiminnassa on mahdollisuuksien mukaan noudatettava seuraavaa etusijajärjestystä: Ensisijaisesti on vähennettävä syntyvän jätteen määrää ja haitallisuutta.” (Finlex 2011).

Jätelaki siis määrää kaikki toimijat vastuullisiksi pyrkimyksissä vähentää jätteiden kokonaismäärää. Kaikessa toiminnassa on ensisijaisesti tärkeintä vähentää syntyvän jätteen määrä niin alhaiseksi kuin mahdollista. Miten jätekansalaista sitten ohjataan vähentämään tuottamansa jätteen määrää? Ensimmäisessä aineistokatkelmassa asiantuntija kertoo erilaisista keinoista, joilla tähän tavoitteeseen pyritään.

Yksittäiset kuluttajat, markkinat jotka ohjaavat kuluttajien käyttäytymistä ja valtio, joka ohjaa markkinoita sekä kuluttajia lainsäädännöllä. Sitten käytetään taloudellista ohjausta ja informaatio-ohjausta, verotuksella voi vaikuttaa paljon. (H14)

Haastateltavan mukaan yksittäinen kansalainen voi itse päättää toiminnastaan yksinkertaisesti tuottamalla vähemmän jätettä kotonaan. Toiseksi ”markkinat”, eli se mitä tavarantuottajat tarjoavat kansalaiselle ja mihin hintaan, vaikuttavat siihen kuinka paljon jätettä syntyy. Tulkitseen asian niin, että jos esimerkiksi ruisleipää alettaisiin myydä halvemmalla ilman pussia, saattaisivat ”markkinat” tällä tavoin ohjata kansalaista tuottamaan vähemmän jätettä.

Valtio taas voi ohjata sekä edellä mainittuja ”markkinoita”, tai kansalaisia toimimaan lainsäädännön kautta vähemmän jätettä tuottavasti. Lainsäädännöllisesti voitaisiin päättää esimerkiksi, kuinka paljon pakkausmateriaalia ruisleivän tuottaja saa käyttää tuotteessaan, joka ohjaisi samaa leipää ostavan kansalaisen tuottamaan vähemmän jätettä. Informaatio-ohjaus, eli aineistosta esiin nostamani haastattelupuhe, on eräs keino ohjata kansalaista tekemään sellaisia valintoja, jotka tuottavat vähemmän jätettä. Taloudellinen ohjaus, kuten verotus, on yksi valtion keinoista puuttua asiaan.

Dobsonin (2007) mukaan taloudelliset ohjauskeinot, kuten verojen tai maksujen asettaminen ympäristön kannalta haitalliselle toiminnalle, saavat usein aikaan nopeita muutoksia kansalaisten käyttäytymiseen. Tällaiset muutokset eivät kuitenkaan välttämättä ole pysyviä. Jos seuraava hallitus päättää poistaa verot, kansalaiset saattavat palata vanhaan haitalliseen käyttäytymismalliin. Siksi informaatio-ohjaus, jolla pyritään pysyvämpään asenteiden ja arvojen muutokseen, on parempi pitkän tähtäimen ratkaisu ympäristön kannalta. Dobsonin (2003, 174–206) mallissa ympäristökansalaisuus

otetaan mukaan koulujen opetussuunnitelmaan, jolloin asenteiden juurruttaminen tapahtuisi jo kasvavassa iässä.

Näin ajatellen jätekansalaisen ja kuluttajan roolit voidaan asettaa vastakkain: taloudellisilla kannustimilla ohjaamisella pyritään vaikuttamaan ihmiseen rationaalisena kuluttajana ja informaatio-ohjauksella ihmiseen eettisenä toimijana, eli jätekansalaisena. Millaisia tarkempia keinoja jätekansalaiselle tarjotaan tuottamansa jätteen vähentämiseksi?

Ei se ole niin että joku muu hoitaa, vaan se on joka ikisen kuntalaisen, lähtien siitä mitä ostaa. Että kyllä se nimenomaan on näin. Ja näinhän se jätelakikin sen määrittelee, että jätteesynnyn ehkäisy on se... ja milläpä muullakaan sitä ehkäistään, kun sillä kuluttamisen vähentämisellä (H5).

Yllä haastateltava tarjoaa jokaiselle kansalaiselle yksinkertaista keinoa jätteiden vähentämiseksi: kulutus tuottaa jätettä, joten kulutusta vähentämällä syntyisi myös vähemmän jätettä. Suurin osa yhdyskuntajätteistä onkin peräisin kotiin ostettavien tuotteiden pakkauksista. Täytyy kuitenkin muistaa, että yhteiskuntamme on järjestynyt kuluttamisen ympärille ja sen vähentäminen voisi tarkoittaa radikaalia elämäntavan muutosta, johon moni ei ole valmis. Lisäksi vaihtoehtoja on olemassa niukasti, sillä kansalaisen on ostettava ruokaa, eikä pakkauksettomia ruokakauppoja Lapin alueella (ainakaan vielä) ole. Joka tapauksessa vastuu jätteiden vähentämisestä lankeaa jätekansalaiselle. Valtion (tai kuntien) taloudellisella- ja informaatio-ohjauksella pyritään vaikuttamaan kansalaisiin, mutta lopullisen päätöksen kotitaloudet tekevät itsenäisesti. Informaatio-ohjauksella rakennetaan siis sellaista jätekansalaisuutta, jossa vastuu jätteen määrän vähentämisestä kuuluu kansalaiselle. Muita keinoja kuin kuluttamisen vähentämistä ei kuitenkaan esitetä.

3.2 Lajitteluvollisuus

Tärkeä osa jätteiden parissa toimimista on niiden oikeaoppinen lajittelu. Kunnallinen jätehuolto ja valtakunnallinen, pakkausjätteistä vastuussa oleva RINKI Oy, järjestävät jätepisteitä joihin jätteet lajitellaan. Velvollisuus lajitella on kirjattu lakiin mutta sitä ei sanktioida millään tavalla. Millaisia velvollisuuksia asiantuntijat määrittelevät kansalaisille lajittelun suhteen? Mihin piirretään jätekansalaisten vastuun rajat lajittelun suhteen yksityiskohtaisesti katsoen?

Yksityisellä puolella työskentelevän haastateltavan mukaan jätekansalaisen vastuulla on erityisesti toimia lakien, määräysten ja yleisten käyttäytymisnormien mukaisesti.

Mun mielestä kotitalouden vastuu on siinä, että järjestää sen astian mikä sen kuuluu järjestää kiinteistölle silloin kun on kiinteistökohtainen keräys jätehuoltomääräyksen mukaan ja sit ei roskaa. Ei roskaa ekopisteitä, ei jätä sinne sellasta tavaraa mitä sinne ei kuulu. Ei jätä tavaraa sinne, jos astiat on täysiä... Sitten että miten lajittelee niin se on jokaisen oma päätös. (H14)

Lajittelun toteuttaminen olisi tämän näkemyksen mukaan kansalaisen itse päätettävissä. Haastateltava ajattelee siis, että lakien mukaan toimiminen riittäisi jätekansalaisten vastuuksi. Tätä voidaan pitää liberaalin ympäristökansalaisuuden (Bell 2005) määrittämänä kantana, jossa kansalaisille annetaan paljon vapauksia toiminnassaan. Tässä ajattelumallissa oikeudenmukaisten lakien noudattaminen riittäisi vastuuksi. Kunnallisen jäteyhtiön palkkalistoilla olevalla haastateltavalla on erilainen näkemys asiaan.

No se on tietenkin se että he huolehtis siitä lajittelusta. Eli jotta tämä ylipäättään tämä kierto vois toimia, niin sen jätteen tulee olla sitä, mitä tavallaan voidaan kierrättää tai mitä voidaan polttaa tai mitä voidaan sijoittaa kaatopaikalle. Että jos se on epäkuranttia tavaraa niin ok, aina voidaan mahdollisuuksien mukaan käsitellä, mutta joskus se on todella haastavaa tai todella kallista tai pahimmillaan molempia. Että se ois sitten nimenomaan se velvollisuus olla tietoinen siitä, miten voi lajitella jätteitä ja mitä kannattaa lajitella niinkö omalla asuinpaikkakunnalla. (H2)

Haastateltava ehdottaa, että kansalaisten velvollisuutena olisi lajittelusta huolehtiminen. ”Epäkurantti”, eli väärin lajiteltu tavarakin voidaan käsitellä, mutta se aiheuttaa kohtuuttomia esteitä

jätehuollon toteutumiselle. Toinen kiinnostava seikka on vastaajan velvollisuudeksi määrittelemä kanta: kansalaisten tulisi olla tietoisia siitä, mitä voi ja kannattaa lajitella omalla asuinpaikkakunnalla. Koska kunnat järjestävät itse oman jätehuoltonsa, eri jätejakeiden nimet ja tavat kategorisoida jätteet vaihtelevat alueittain. Muuttaessaan esimerkiksi toiselle paikkakunnalle, tai silloin kun oman asuinpaikkakunnan jätteenkeräys muuttuu, kansalaisen on seurattava tiedotusta tarkasti pysyäkseen tilanteen tasalla ja toimiakseen järjestelmän edellyttämällä tavalla. Jätekansalaisen vastuulla on siis tietoisuus paikkakuntansa lajittelukäytännöistä: siitä, mitä voi ja kannattaa kierrättää missäkin.

Lajittelun suhteen jätetoimijoiden informaatio-ohjaus vaikuttaa olevan monimerkityksellistä ja hämärää jopa heille itselleen. Kuten eräs jätealan toimija haastattelussa ilmaisee:

(E)ttä kuluttajat ymmärtäis sen oman roolinsa siinä verkoston toimivuudessa ja siinä pisteiden siistinä pitämisessä, että kantaa myös vastuuta siitä keräyksestä siinä mielessä, vaikka se vastuu niistä tyhjennyksistä ja muista onkin meillä tai tuottajilla. Että se kotitalous näkis että heilläkin on vastuu siinäki, ekopisteen käyttämisessä ja muussa että... Ketäänhän ei velvoteta lailla lajittelemaan, että se perustuu täysin vapaaehtoisuuteen, mutta toki vastuuta kantaa siinäki mielessä että toimittaa kierrätyskelpoitetut jakeet kierrätykseen, että pakko ei ole mutta seki on vastuun kantoa että toimittaa materiaalit kierrätykseen eikä laita kaikkea sekajätteeseen. (H10)

Kansalaista kehoitetaan kantamaan vastuuta jo aiemmin mainitusta ekopisteiden siisteydestä, mutta kierrätettävien materiaalien lajittelussa vastuusuhteet ovat vastauksessa hyvin epäselvät. Vaikka laki velvoittaa etusijajärjestyksen, eli jätehierarkian kautta lajittelemaan, sanktiottomuus tekee siitä toisaalta vapaaehtoista. Tästä syystä edellä siteeratun haastateltavan on hankala määritellä, mikä kansalaisen vastuu lajittelusta tarkasti ottaen on. Tulkitseen tämän niin, että siinä missä laki loppuu, alkaa kuitenkin jonkinlainen kansalaisvastuu. On ainakin selvää, ettei pelkkä laillisen velvollisuuden täyttäminen vastaa sitä kuvaa jäte-eettisestä kansalaisesta, joka haastateltavalla on. Järjestelmän edellyttämään ihannekansalaiseen kohdistuu paljon muitakin odotuksia. Myös kansalaisjärjestössä toimiva haastateltava peräänkuuluttaa kansalaisten vastuuta järjestelmästä, sillä he ovat sen käyttäjiä.

No mä varmaan johtuen siitä että oon ite asiasta kiinnostunu ja kotona lajittelen niin minä pistäsin vastuuta hyvin pitkälle kyllä kotitalouksiin, mitä ne ei näköjään kyllä aivan itselleen ota, mitä olen ihmisten kanssa jutellut, niin sit niinku kerrostalossa ihmiset sälyttää sen jonneki isännöitsijälle tai hallitukselle tai jotain, niiden pitää asia hoitaa vaikka oikeesti kenenkään kotiin ei voi tulla kattomaan että mihinkä astiaan se laittaa sen roskansa... (H7).

Haastateltavan mukaan (ainakin kerrostaloissa asuvat) kansalaiset vierittävät vastuuta lajittelusta usein muille tahoille. Jäte-eettisen toimintamallin sisäistänyt vastaaja ajattelee, ettei vastuu voikaan olla kenelläkään muulla, sillä kansalaiset itse ovat tässä järjestelmässä ainoat, jotka voivat asiaan vaikuttaa. Jos kansalainen on siis vastuussa lajittelun onnistumisesta, mihin kaikkialle tämä vastuu ulottuu ja mihin se päättyy? Näistä kysymyksistä keskustellaan seuraavissa aineistokatkelmassa.

(S)e jäte, kun tuonne tiputetaan, niin se on kunnan omaisuutta. Ett se on ... Siitä kun miekin pönttöön paan niin se ei ole enää minun. (H9/1).

Niin, sitten katkkaa se vastuu siitä, kun sen panee jätehuoltomääräyksen osottamaan paikkaan, niin sitä kautta vapautuu siitä vastuustaki, sitten se moraalinen vastuuhan on jokaisen omantunnon asia.... (H9/2)

Haastateltavien mukaan kansalainen vapautuu vastuustaan, kun lajittelee jätteensä oikeaoppisesti. Sen jälkeen asia on kunnan vastuulla. Mielenkiintoinen on myös tässä tapahtuva laillinen muutos. Kun järjestelmän käyttäjä on laittanut jätteensä yhtiön omistamaan astiaan, myös siitä tulee jäteyhtiön omaisuutta. Perusajatuksena on, että kansalaisen toimiessa sääntöjen mukaan, hän voi huokaista helpotuksesta ja luottaa, että järjestelmä toimii. Tässä kohdassa, kun jätteen omistussuhde vaihtuu, siirtyy myös vastuu muille tahoille, eli jätteenkeräyksen hoitavalle kunnalle tai sen alihankkijalle.

Kuten myös Woolgar ja Neyland (2013, 73–74) havaitsivat etnografisessa tutkimuksessaan jätehuollosta, jätteiden siirtyessä kunnan omistamaan astiaan niiden lailliset velvoitteet ja vastuusuhteet muuttuvat. Lisäksi roskapussin ontologinen olemus muuttuu: sijaitessaan kotitaloudessa se on osa kotitalouden rutiineja, astiaan asetettuna se edustaa jäteyhtiön liiketoimintaa, ollen siis alisteinen täysin erilaisille määritelmille. Näin jätteen ontologinen asema muuttuu. Sijaitessaan kotitalouden astiassa, sitä määrittelee halu päästä eroon, se on jotain ylimääräistä. Kun se laitetaan jäteyhtiön omistamaan astiaan, siitä tulee osa tämän yrityksen liiketoimintaa, jotain mitä pitää olla jatkuvasti lisää, jotta toiminta on kannattavaa.

Lajitteluvollisuus on siis kansalaisen vastuulla, kunnes jäte on toimitettu sille varattuun astiaan oikeaoppisesti ja niin että jätepiste pysyy varmasti siistinä. Tosin lain ja velvollisuuden rajat ovat epämääräisiä ja aiheuttavat määrittelyhankaluuksia jopa jätealan asiantuntijoille.

3.3 Taloudellinen vastuu

Jätehuoltojärjestelmä rahoitetaan asiakasmaksuilla, eikä sitä voi enää kustantaa verovarolla, kuten luvussa 1.1 kävi ilmi. Miten informaatio-ohjauksessa pyritään selittämään kansalaiselle taloudellisen vastuun jakautuminen järjestelmän kustannuksista? Kuka lopulta vastaa mistäkin kustannuksista ja kannustetaanko kansalaisia taloudellisesti kierrättämiseen tai lajitteluun? Haastateltavan mukaan kansalaiset eivät tiedä, että jätehuoltoa ei voi enää rahoittaa verovaroin ja tästä johtuisi jätehuollon huono maine sen asiakkaiden keskuudessa.

Se vaan että meillä kuntalaisista suurin osa ei tiedä sitä, ne luulee, että tämä on niinku terveydenhuoltoa, että se on verovaroista maksettavaa. Ja sitten kun selittää että tämä nimenomaan kustannetaan jätemaksuilla niin sitten saattaa kirkastua monella lamppu, että okei, tämä on tämmönen systeemi, että sen takia peritte, että siinä se jätehuollon huono maine siinä mielessä on, että kun he luulee, että minähän oon maksanu tästä jo, kun minä veroja maksan. (H5)

Myös Nygårdin (2016) mukaan jätehuolto kärsii huonosta maineesta. Tässä mielessä informaatio-ohjaus olisi epäonnistunut valistustavoitteissaan. Informaatio-ohjauksen eräänä pyrkimyksenä on saada kansalaiset ymmärtämään, että jätehuolto ei kuulu verovaroin kustannettuihin yhteiskunnan palvelumuotoihin, vaan se on lainsäädäntöön pohjautuen kustannettava asiakasmaksuin. Näin kansalaiset eivät pitäisi jätehuoltoa vihollisena, josta joutuu maksamaan moninkertaisesti: sekä verojen, että asiakasmaksujen kautta. Mitä muita näkökulmia kansalaisen taloudelliseen vastuuseen aineisto tarjoaa? Yhden haastateltavan mukaan asialla on useampia puolia.

Sehän siinä on, jos siitä vastuusta vielä puhutaan niin se ei pelkästään niinku aikasemmin sanoin niin se ei pelkästään rajotu siihen, että mä vien, vaikka jätteeni mökiltä sinun astiaan, kun siinä on toinen juttu, että samalla on sinun lompsalla toinen käsi sitten, koska ne jätehuoltopalvelut rahoitetaan niiltä, jotka ovat tunnollisia. Että se on juuri semmonen että se on kaikille edullisempi jos siinä ollaan kaikki pieneltä osaltaan mukana. (H9/1)

Haastateltavan mukaan on kyse kaksitasoisesta taloudellisesta vastuusta: Jos vie jätteensä naapurin astiaan, käyttää hänen maksamaansa palvelua. Toisaalta, jos ei liity ollenkaan

jätehuoltojärjestelmään, ei ole mukana rahoittamassa yhteistä palvelua, joka on kaikille halvempaa mitä useampi siitä maksaa.

Asiakasmaksujen kautta kansalaiset rahoittavat asuinkuntansa jätehuollon, joten taloudellinen vastuu koko järjestelmästä lankeaa kansalaisille. Järjestettyyn jätehuoltoon kuuluvat kansalaiset rahoittavat ja mahdollistavat tämän palvelun kaikille. Siksi jätekansalaisen vastuun kannalta on tärkeää kuulua jätehuollon piiriin ja näin mahdollistaa sen toteutuminen tällä taloudellisella panostuksella, jota voi kutsua yhteisvastuullisuudeksi.

Taloudellisen vastuun suhteen herää myös kysymys siitä, onko kierrättäminen kansalaiselle taloudellisesti edullista, vai lisääkö tarkempi lajittelu kustannuksia? Tunnollisesti lajitteleva joutuu tekemään kotiinsa tilaa useammille astioille ja todennäköisesti myös käymään monessa paikassa lajitellakseen eri jakeet oikeaoppisesti. Ainakin omakotitalo-asujalla on joissain kunnissa mahdollisuus vähentää kustannuksia harventamalla astian tyhjennysväliä.

(P)uhuthan tänä päivänä, että pitäis kierrättää ja jätettä vähentää, niin on se jännä juttu, että teidän sitte semmosia jätelakeja tai jätehuoltomääräyksiä, ei lakeja, mutta määräyksiä alueella, että se ei niinku tue sitä kierrättämistä. Jos sie kierrätät, niin sie maksat kuitenkin siitä enemmän. Että kuitenkin pitäis pikkunen olla semmonen, että jos mie itte otan ja hommaan jätettä ja jaksan juosta paskarallia ympäri kyliä ja jaksan viedä näin, niin se vähentää minun kotitalousmenoja, mutta tämä ei ole näissä. (H13)

Yksityisellä jätehuoltoalueella työskentelevän haastateltavan mukaan alueen jätehuoltomääräykset eivät tue kierrättämistä, sillä ahkerampi kierrättäminen ei vähennä jätehuollon kustannuksia kansalaisille. Hänen mukaansa olisi oikeutettua saada taloudellista hyötyä kierrättämisestä. Asia riippuu kansalaisen asuinkunnasta: toiset jätteyhtiöt mahdollistavat pienemmän jätemäärän tuottajille harvemmat tyhjennyskerrat ja näin ollen myös pienemmät maksut. Joillain yhtiöillä tällaista mahdollisuutta ei ole. Ainakin tällaisilla paikkakunnilla ahkerasti kierrättävän jätekansalaisen ainoa hyöty on ”oikein” tekeminen, eli teosta saatava eettinen mielihyvä. Jos toimii jäte-eettisesti ja kierrättää kaikki mahdolliset jätteensä RINKI Oy:n tuottajavastuun kustantamalla kierrätyspisteillä, varsinaiseen omaan jäteastiaan jää todennäköisesti hyvin vähän kerättävää. Jätekansalaisuuden kannalta siis olisi järkevää, että kierrättäminen olisi taloudellisesti kannattavaa ja ahkera kansalainen saisi eettisen mielihyvän lisäksi rahallista hyötyä tekemisestään.

Tuottajavastuun ajatuksena on suunnata jätehuollon kustannuksia tuotteiden valmistajien suuntaan, joiden tulee varmistaa tuotteidensa pakkausten kierrätyksen toteutuminen. Mutta onko taloudellinen

vastuu tästä järjestelmästä tosiaan tuottajilla, eli tässä tapauksessa niiden rahoittamalla tuottajayhteisöllä, Suomen Pakkauskierrätys RINKI Oy:llä?

(E)ihän se varmastikaan Ringille, sehän on järjetöntä hommaa kerätä täältä meidän kyliltä sitä, ymmärränki sen, että he vähentää pisteitä ja kallista koska se ei ole ilmaista lystiä, kukkaan ei ilmaseks käy hakemassa niitä sielä, mutta kun jätelaki edellyttää että näin toimitaan, niin se on tehtävä ja heidän on kerättävä se raha heidän pakkausvalmistajilta, joka taas perii sen meiltä pakkauksista. Ja siinä kohtaa minusta, ehkä Ringillä on se suurin ajatteluvirhe, että kun he ajattelee heidän asiakkaina juuri niitä pakkausvalmistajia jotka heille maksaa sitä rahaa, mutta kun minä olen lopulta se joka maksaa sen pakkauksen käsittelyn, koska minä sen tuotteen ostan. Että vähän niinku unohettu tavallaan, että kuntalainen on kuitenkin se loppumaksaja siinä hommassa, että se ois ehkä semmonen...(H5)

Haastateltavan mukaan RINKI Oy:n lähtökohtana on, että sen asiakkaina olisivat toiminnan rahoittavat tuottajat, joiden pakkaukset kansalaisten pitäisi kierrättää. Tosiasiassa pakkausvalmistajat siirtävät kasvaneet kustannukset tuotteisiin, joita ostavat kansalaiset maksavat siis lopulta myös tuottajavastuun aiheuttamat kustannukset. Siksi asiakkaina pitäisi nähdä jätekansalaiset.

Informaatio-ohjaus tuottaa taloudellisesti vastuullisia jätekansalaisia, joiden pitäisi saada jonkinlaista hyötyä ahkerasta kierrättämisestään. Heidät pitäisi nähdä koko järjestelmän rahoittajina ja asiakkaina, joiden näkökulmasta toiminta järjestettäisiin.

3.4 Hyveet

Mitä muita ominaisuuksia, eli hyveitä jätekansalaisilta odotetaan? Kuten aiemmassa yhteenvedossani ympäristökansalaisuudesta esitin, sen tärkeimpänä hyveenä pidetään oikeudenmukaisuutta, mutta yleisesti hyveiden nähdään syntyvän niistä olosuhteista, joissa kansalaisuuden sopimuksen velvoitteita tuodaan käytäntöön. (Dobson 2003, 127–135). Hyveet ovat piirteitä, joita kansalaisilta odotetaan (Vihersalo 2017). Seuraavassa aineistokatkelmassa kunnallisessa jäteyhtiössä työskentelevä haastateltava esittää omia toiveitaan kansalaisten suuntaan.

(J)os kuluttajat ymmärtäis sen, että kannattais ostaa sitä kestävämpää, niin ehkä se alkais vaikuttaa. Ja sitä mä aina sanon, kun käyn neuvontakäynneillä, että moittikaa valmistajille pakkauksia, että jos semmonen pikkulelu on tämän kokosessa laatikossa niin eihän siinä ole mitään järkeä, että siinä on monta materiaalia, että siinä on pahvia ja siellä on muovia, että sen voi pakata pienemminkin, varsinki ku on kysymys tuotteesta mikä ei pilaannu, ett sen ymmärtää, että elintarvikkeet pakataan tietyllä tavalla, mutta kun on kysymys käyttötavarasta niin pakkaaminen vähemmäksi. (H5)

Pakkausmateriaaleja, kuten pahvia ja muovia, voisi haastateltavan mukaan vähentää kaikista muista paitsi pilaantuvien elintarvikkeiden pakkauksista. Hänen mukaansa kansalaisten tulisi antaa palautetta tuotteiden valmistajille, jotta ne vähentäisivät pakkaamisessa käytettäviä materiaaleja. Tätä voi kutsua aktiiviseksi kansalaistoiminnaksi, jossa pyritään kuluttajan roolissa vaikuttamaan yritysten toimintaan ja sitä kautta vähentämään tuottamaansa jätemäärää. Ajatuksena on, että asiakas on aina oikeassa, joten yritykset reagoivat parhaiten siihen mitä kuluttaja-kansalaiset niiltä vaativat.

Tätä voi pitää liberaalina kansalaisajatteluna, jossa kapitalistisen järjestelmän kuluttaja-kansalainen vaikuttaa yrityksiin omilla valinnoillaan. Pakkausten materiaaleihin ei esimerkiksi vaadita valtiollista sääntelyä, vaan ajatellaan, että kansalaisten kulutusvalintojen kautta yritysten toimintaan saadaan muutoksia. Millaisia muita hyveitä kansalaisilta odotetaan? Seuraavaa hyvettä voidaan kuvata vain tarpeeseen hankkimiseksi, säästäväisyydeksi.

...Niin, toivottavasti enenevä määrä ihmisiä huomais sen, että sillä mitä ostaa, on iso vaikutus siihen, että mitä myös poistuu sieltä. (H2).

Haastateltavan mukaan kaikkia tarpeita miettiessään ihmisten tulisi nähdä jäte, tunnistaa ostamiensa asioiden muuttuvan jossain vaiheessa jätteeksi. Kansalaisen olisi siis tärkeää ajatella ostoksestaan

tulevaa jätettä jo sitä hankkiessaan. Tässä kohtaa vastuuta vieritetään jälleen kansalaisten suuntaan: Jäte tulisi nähdä jo etukäteen, ennen kuin se syntyy. Nyt jäte nähdään vasta kun joku hajoaa, tai pakkaus avataan ja siitä jääkin käteen jotain ylimääräistä. Haastateltava toivoo, että ihmiset mieltisivät tarkemmin kuluttamistaan jätteen näkökulmasta: kaikki mitä hankimme, muuttuu ennemmin tai myöhemmin jätteeksi, ja koko prosessi olisi järkevää suunnitella alusta alkaen.

Myös Vihersalo (2017) havaitsi, että EU:n ilmastokansalaisuuteen kuului säästäväisyyden eetos, jolla kansalaista motivoitiin. Poliittisen aktiivisuuden ja sääntelyn vaatimuksien sijasta kansalaisia kehoitetaan säästäväisyydellä tekemään taloudellisesti rationaalisia valintoja, jotka samalla olisivat ympäristöystävällisiä.

Näin ollen jäte-eettisen kansalaisen hyveisiin kuuluisi olla tietoinen kuluttamisen synnyttämästä jätteestä, ja näin pyrkiä vähentämään omaa kuormitustaan järjestelmälle, sekä aktiivinen kuluttaja-kansalaistoiminta esimerkiksi (pakkausten) tuottajiin päin.

Ominaisuudet joita kansalaisilta odotetaan ovat siis aktiivisuus kuluttaja- kansalaisuuden näkökulmasta, ei varsinainen poliittinen vaikuttaminen. Ostamalla vähemmän turhaa jätettä synnyttäviä tuotteita ja käymällä keskustelua tuottajien kanssa, voidaan vaikuttaa nykyisen järjestelmän optimointiin tehokkaasti. Kuten Vihersalon (2017) tutkimuksessa EU:n ilmastokansalaisuudesta, myöskään jätekansalaisuudessa kansalaiselta ei odoteta poliittista aktiivisuutta, tai Dobsonin (2003) päähyveeksi määrittelemää oikeudenmukaisuutta.

Käytyäni läpi vastuuta, velvollisuuksia ja hyveitä, siirryn käsittelemään kansalaisuuden toista suurta osa-aluetta, oikeuksia.

4 Oikeudet

Puhetta kansalaisen oikeuksista löytyy aineistosta paljon vähemmän, joka on yllättävää, sillä oikeudet ovat keskeinen kansalaisuutta määrittävä käsite liberaaleissa yhteiskunnissa. Keskustelussa ympäristökansalaisuudesta on puhuttu kansalaisuuden palaamisesta kohti velvollisuuksia ja vastuuta. Myöskään Dobsonin näkökulmassa ympäristökansalaisuudesta ei painoteta oikeuksia. Viime vuosikymmeninä kansalaisten velvollisuudet ovat nousseet ainakin Dobsonin kotimaassa Iso-Britanniassa politiikan keskiöön, esimerkiksi Tony Blairin hallituksen ykkösintellektuellina toimineen sosiologin Anthony Giddensin määritelmässä uuden politiikan suuntaa 2000-luvun alussa lauseella: ”Ei oikeuksia ilman velvollisuuksia.” (Dobson 2003, 40–44). Ympäristökansalaisuus on siis osaltaan suuntaamassa ymmärrystämme kansalaisuudesta oikeuskeskeisestä velvollisuuksia painottavaan, vaikka keskustelussa esiintyy myös toisenlaisia näkemyksiä (ks. Bell 2005).

Tässä luvussa kysyn, millaisia oikeuksia jätekansalaisille ehdotetaan informaatio-ohjauksessa? Ensimmäisenä käsittelen ristiriitaiselta kuulostavaa oikeutta velvollisuuteen (4.1) ja toisena yhteiskunnan muidenkin palveluiden kohdalla käsiteltävää valinnanvapautta (4.2).

4.1 Oikeus velvollisuuteen

Suoraa puhetta kansalaisten oikeuksista löytyykin aineistosta varsin vähän. Selkeänä oikeutena nousee esiin kansalaisen oikeus kierrättää ja huolehtia omista jätteistään, kuten kunnallisella puolella työskentelevän haastateltavan vastauksesta voidaan tulkita.

(P)itää olla se mahdollisuus, että semmonen ihminen joka tekee työkseen tai ajattelee jotain muuta tärkeää, niin se vain sanoo, että hei, mie haluan tästä eroon...(H3)

Haastateltavan mukaan on tärkeää, että kierrättäminen on mahdollista kaikille. Tämän näkemyksen mukaan kierrätyspisteiden läheinen saatavuus voidaan nähdä kansalaisen perusoikeutena, kuten esimerkiksi riittävän lähellä tarjottavien terveystaluiden. Kierrättäminen olisi siis yhteiskunnallinen oikeus, joka pitää olla tasavertainen ympäri maan. Yksityisellä puolella työskentelevä haastateltava kyseenalaistaa tämän ajatuksen. Hänen mukaansa asiaa ajatellaan väärästä näkökulmasta, jos kansalaisille turvataan subjektiivinen oikeus lajitella, vaikka siinä ei ympäristön kannalta olisi järkeä.

Se ongelmahan tässä on se, että tässä on tuotu jäte, tonne pakkausasetukseen ja jätelakiin se palvelutasovaatimus, niin tätä asiaa, jonka tekemisen koko syy on ympäristö ja ympäristön suojeleminen, on alettu ajatella palvelutason kautta, eli ihmisille pitää turvata oikeus lajitella. Silloinhan ollaan menossa ihan väärään suuntaan, eihän tää oo mikään, ei oo mitään subjektiivista oikeutta lajitella. Sen mä ymmärrän, että voi olla subjektiivinen oikeus tulla hoidetuksi jos on sairas tai vanhus tai muuta, mutta miks ihmeessä pitäis olla oikeus lajitella jos siinä ei oo ympäristön kannalta järkeä. Et se on mun mielestä tässä iso kysymys. (H14).

Haastateltavan mukaan lajittelu ei voi olla samalla tavalla subjektiivinen oikeus yhteiskunnassa, kuin esimerkiksi oikeus hoitoon sairastuessa. Kierrättämistoiminnan pitäisi hänen mukaansa aina lähteä siitä, mikä on ympäristön etu missäkin tilanteessa. Tällä tavalla ajateltuna jäte näyttäytyy ennen kaikkea ympäristöongelmien lähteenä, ja jätehuollon tehtäväksi määritetty ympäristön suojeleminen. Kierrätystä pitäisi vastaajan mukaan tarkastella tapauskohtaisesti ympäristön etujen kautta, eikä määrittellä sitä kansalaisoikeudeksi. Kuten Hawkinsin (2006) argumentoimana aiemmin esitin, jäte on pitkään kytketty ympäristöongelmiin ja ympäristön kautta käsitellään myös jätepolitiikkaa -ja hallinnointia. Mutta jos katsomme asiaa uuden jäte-etiikan kautta, kyse onkin suhteesta itse jätteeseen. Näin ajatellen kyseessä voisikin olla oikeus suorittaa velvollisuutensa, eli kierrättää.

Subjektiiivisessa oikeudessa kierrättää voidaan nähdä olevan kyse myös ”oikeudesta velvollisuuteen”. T.H. Marshallin (1950) laajasti siteerattua esseetä *Citizenship and Social Class*, pidetään edelleen kansalaisuuden teoriaa määrittävänä peruskivenä. Dobsonin mukaan kuitenkin L.P. Jacks puhui jo 1920-luvulla pitämässään luennoissa ihmisestä vastuullisena olentona. Hänen mukaansa kansalaisella on oikeuksia ja velvollisuuksia, mutta oikeus velvollisuuteen ylittää nämä kaikki. Tässä kohdassa kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet risteävät. (Dobson 2003, 41–43). Voiko oikeutena siis olla oikeus toimittaa velvollisuutensa? Jos ajatellaan esimerkiksi kierrättämisestä saatavaa eettistä mielihyvää, tai päinvastoin epäeettisesti toimisesta mahdollisesti herääviä itsesyytöksiä, voi oikeus velvollisuuteen olla jäte-eettisyyden rakentumisen kannalta yllättävän tärkeää. (Hawkins 2006, 40). Kierrättäessään oikeaoppisesti jätekansalainen rakentaa eettisiä jätteenkäsittelytapoja. Siksi jätekansalaisen oikeus velvollisuuteen on tärkeää ottaa huomioon. Jotta kansalainen voisi omaksua jätekansalaisuuden subjektiaseman, pitää se olla mahdollista kaikille. Muuten jätekansalaisuus saattaa jäädä oppimatta. Jos jätteiden lajittelu on kirjattu lakiin ja sitä pidetään jätekansalaisen tärkeänä velvollisuutena, on pääsy kierrätysjärjestelmän käyttäjäksi ensisijaisen tärkeää.

4.2 Valinnanvapaus

Puhetta oikeuksista etsiessä nousi esille luvussa 1.2 mainittu kiista jätekujetusten kilpailuttamisesta. Valinnanvapaus -termiä on käytetty keskustelussa sosiaali- ja terveyspalveluiden (SOTE) uudistuksesta, jota on käyty runsaasti tämän tutkimuksen tekovuosina 2016-2019. Käytännössä kyse on yksityisten yritysten pääsystä julkisesti rahoitetun terveydenhuollon markkinoille.

”Valinnanvapaudella tarkoitetaan asiakkaan oikeutta valita itse, mistä hän saa sosiaali- ja terveyspalveluja. Julkisesti rahoitettuja sosiaali- ja terveyspalveluja voisivat jatkossa tarjota asiakkaalle julkiset, yksityiset ja kolmannen sektorin toimijat, kuten järjestöt ja säätiöt. Asiakasmaksut olisivat samat kaikilla palveluntarjoajilla.” (Valtioneuvosto 2018).

Samaa ajatusta toteutetaan joidenkin kuntien jätehuollon yhteydessä. Kyse on siitä, saako yksityinen asiakas kilpailuttaa itse oman jätehuoltonsa eli sen, mikä yritys hoitaa jätteiden kuljetuksen kotipihasta käsittelypaikalle. Tämä on johtanut kunnallisessa jätehuollossa työskentelevän haastateltavan mukaan tilanteeseen, jossa kunnalliset jäteyhtiöt ovat joutuneet vastakkain yksityisten yrittäjien kanssa:

Se mikä mua häiritsee...Jatkuva vastakkainasettelu mitä siis ihan läpi Suomen niemen ja muissaki maissa tapahtuu niinkö se, että kunnallinen jätehuolto vastaan ympäristöhuoltoyritykset niin se on semmosta ihan jatkuvaa kissan hännän vetoa ja joskus jopa semmosta loan heittämistä... (H3)

Vastauksissa on selvästi nähtävissä, että valinnanvapautta käsittelevät kunnan jäteyhtiöiden ja yksityisten jätteenkeräysyritysten edustajat puhuvat oman työnantajansa edustajina. Kunnan jäteyhtiöissä työskentelevät puolusteleivat kunnan kilpailuttamaa järjestelmää tasapuolisuudella.

Siellä jätehuolto nähdään yhtenäisenä peruspalveluna, johon kaikki ovat oikeutettuja ja veloitettuja liittymään ja jossa kaikkia kohdellaan samalla tavalla.

Tämä asia, tai paljon keskustellaan just siitä että jätteenhaltijan pitäis saaha vapaasti valita se palvelun tuottaja, mutta vähän niinku sillä lailla...Jos ajatellaan vaikka normaalia kunnallista palvelua, kaavatien kunnossapito, tämä on vähän samanlainen asia, kunnan on pidettävä kaavatiet kunnossa ja jätelaki sanoo, että kuntien on hoidettava sitten, järjestettävä se jätehuolto, tietenki joko sopimusperusteisesti tai kunnan järjestämänä, mutta se on kumminki se että sen palvelun pitää pelata, oli se sopimusperusteinen tai kunnan, sen pitää pelata kaikkina vuodenaikoina kaikissa oloissa. Niin vähän niinku ajattelen sitä, että eihän asiakas saa valita ees, voi määrätä, että kuka tulee kaavatien aukaisemaan tai kuka ambulanssikuski tulee sen hakemaan silloin kun hälytys tulee. Minä vähän niinku samana palveluna ajattelen, että kun on pakko järjestää niin se on kaikista paras ja turvallis in järjestelmä kun kunta kilpailuttaa ja sinne tulee se minkä kunta on kilpailuttanu.. Niin silloin se toimii, niin kuin jätelaki edellyttää. (H12/1)

Kuten haastateltava toteaa, on kunnan vastuulla, että jätehuolto ”pelaa”, eli toimii kuten muutkin kunnalliset palvelut. Jätekansalaisen oikeuksiin ei siis kuuluisi valinta siitä, kuka hänen jätteensä kerää. Haastateltava vertaa tilannetta siihen, että asiakas voisi valita ambulanssikuskinsa tai tiensä aukaisijan. Tällä tavalla kansalaisen oikeudet risteävät asiakkaan oikeuksien kanssa. Veroja, tai jätehuollon tapauksessa asiakasmaksuja maksamalla kansalainen on oikeutettu tiettyihin palveluihin, mutta on kiistanalaista, onko oikeutena palvelu ylipäättänsä vai pitäisikö kansalaisen saada lisäksi kilpailuttaa palvelun toteuttaja. Kunnallisella puolella nähdään tärkeänä, että palvelu on tasapuolista kaikille, jonka takaa haastateltavan mukaan kunnan kilpailuttama järjestelmä.

.. (T)ää on niinku kunnallinen peruspalvelu tää jätehuolto niin tietysti ihmisillä pitäis olla tasapuoliset palvelut kaikilla, siinä mielessä että... Jos puhutaan jostain muista bisneksistä, niin se voi olla, että jos haluaa, että ajakko mersulla vai ladalla niin se on ihan so what ja hyväksyttävää.. (H1)

Haastateltava erottaa toisistaan kapitalistisessa järjestelmässä toimimisen, kuten kulutusvalinnat ja jätehuollon. Kulutusvalinnat ja yksityisellä puolella toimiminen ovat ihmisen omia valintoja, mutta jätetalvelut täytyy taata samanlaisina kaikille kunnan asukkaille. Tässä vastauksessa kansalaisen

oikeutena näyttäytyy juuri tasapuolisuus. Tämä on suomalaisen yhteiskunnan perusajatus kansalaisten oikeuksiin liittyen: kun kaikille on tarjolla vain yksi palvelu, tasapuolisuus toteutuu. Yksityisellä puolella toimivalla haastateltavalla on toisenlainen näkemys.

No kunnallisessa jäteyhtiössä niin voi sanoa, että ei mitään hyvää. Ei yrittäjän eikä asiakkaan kannalta, mutta siellä missä ei ole tämä kunnan järjestämä jätehuolto niin siellä toimivuus on hyvä. Jos asiakas ei oo tyytyväinen urakoitsijan palvelukseen niin se vaihtaa urakoitsijaa. Kunnan järjestelmässä et voi. (H4)

Yksityisen jäteyrittäjän näkemyksen mukaan kansalaisen oikeudet toteutuisivat parhaalla tavalla, jos hän saisi itse valita jätteidensä kuljettajan, eli urakoitsijan. Kunnan kilpailuttamassa järjestelmässä kansalainen on sen armoilla, eikä voi päättää asiasta itse. Sopimusperusteissa järjestelmässä, jossa kuljetus kilpailutetaan itse. Jos asiakas-kansalainen kokee saaneensa huonoa palvelua hän voi vaihtaa yritystä.

Mutta kyllä me olema niin, tuon jätelain ottanhe, kyllä se on niin, joskus tuntuu, että se on luojaaki korkeammalla se vaikutus siinä, että kuinka se on tiukka. Että kaikkea muuta, kotitaloudet pystyy sähkön, veden, no vettä ei niinkhän, mutta sähkön ja sairaanhoitopalveluita ja näitä, mutta jätettä sie et pysty kilpailuttamaan. Se on kyllä jännä. (H13)

Haastateltavan mukaan on kummallista, että kansalaisen on mahdollista kilpailuttaa sähkö ja sairaanhoitopalvelut mutta jätettä ei. Vertailu muihin yhteiskunnallisiin palveluihin osoittaa, että osa on kilpailutettu enemmän tai vähemmän onnistuneesti ja jotkut on pyritty pitämään valtion käsissä. Viime vuosina kilpailulle on pyritty avaamaan Suomessa terveydenhuollon lisäksi esimerkiksi postinjakelua ja rautateitä. Nämä argumentit eivät sinänsä kerro mitään yksiselitteistä totuutta, sillä kuten vastauksissa nähdään, kilpailutus on poliittinen kiistakapula, jota ratkotaan jokaisen palvelun kanssa erikseen. Vertaamalla toiseen yhteiskunnalliseen palveluun ei saada vastausta, olisiko kilpailuttaminen kansalaisen tai yhteiskunnan kannalta hyödyllistä vai ei.

Seuraavissa katkelmissa esitetään vielä kaksi erillistä argumenttia ”valinnanvapautta” vastaan, siis siihen, miksi kunnan kilpailuttama järjestelmä on parempi verrattuna kiinteistökohtaiseen kilpailuttamiseen.

...(J)os ruvetaan kilpailuttamaan niin usein siinä käy niin, että joku valtakunnallinen, tai vielä kamalampaa, joku kansainvälinen yhtiö tulee ja nappaa ne jätteenkuljetusurakat. (H2)

..(K)yllä se raaka totuus on se, huolimatta siitä, että miten yritykset sen julkisuudessa esittää, nii se että ei ihan haja-asutusalueella ilman kunnan järjestämää jätteenkeräystä niin ei ne ihmiset sais sitä palvelua. (H3)

Ensimmäinen haastateltava perustelee, että kiinteistökohtainen kilpailutus saattaisi johtaa siihen, että valtakunnallinen tai jopa valtakunnan rajojen ulkopuolella toimiva suuryritys veisi urakat ja jättäisi paikalliset yrittäjät entistä ahtaampaan rakoon. Toinen haastateltava taas esittää, että haja-asutusalueiden jätehuolto saattaisi jäädä kokonaan toteutumatta, sillä voittoa tavoittelevien yritysten olisi todennäköisesti kannattamatonta kuljettaa jätteitä harvaan asutuilla seuduilla. Valinnanvapaus jää siis kiistakapulaksi, jolle ei löydy aineistosta yhteisiä näkemyksiä. Aineistossa ilmenevä kiista oikeudesta valinnanvapauteen on linjassa Nygårdin (2016) selvitysten kanssa. Hänen mukaansa samaa keskustelua on käyty jo 1990 -luvulta asti. Hän esittää, että valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen (VATT) tietojen mukaan tyhjennysmaksut ovat kunnan kilpailuttamassa järjestelmässä 40 % pienemmät ja myös Kiinteistöliiton kyselyt ovat osoittaneet sen edullisuuden. Yksityisten kuljetusyritysten ja niiden etujärjestön kanta taas on, että ”kyselyjen mukaan sopimusperusteinen järjestelmä (asiakkaan itse kilpailuttama jätteen kuljetus) on suositumpi ja halvempi ja että kunnallinen jätteenkuljetusjärjestelmä merkitsisi sosialisointia” (Nygård 2016, 154).

Jättekansalaisen oikeuksiksi nousevat aineistosta siis oikeus kierrättämiseen, jota voi kuvata myös oikeudeksi velvollisuuteen. Tästä voidaan tietysti vetää johtopäätös, että tämän oikeuden toteutumiseksi kierrätyspisteitä ja palveluita tulisi olla laajasti ja tasapuolisesti saatavilla. Osa vastaajista kuitenkin kyseenalaistaa tämän näkemyksen, esittämällä ettei oikeus kierrättää voi olla samanlainen subjektiivinen oikeus kuten esimerkiksi oikeus terveydenhuoltoon. Olen kuitenkin päätenyt siihen, että *jättekansalaisuuden* kannalta oikeus velvollisuuden suorittamiseen on tärkeää, sillä eettinen suhde jätteeseen opitaan tapojen kautta (Hawkins 2006). Jättekansalaisella on oikeus oppia oikeat tavat kierrättää, jotta kansalaisuus sisäistetään.

Niin sanotussa valinnanvapaus-debatissa taas on kyse kansalaisen oikeudesta valita ja kilpailuttaa jätteitensä kuljettava taho. Asiaa perustellaan puolesta ja vastaan kirjavin argumentein. Kuten jo luvun alussa esitin, kyseessä on myös eturistiriita kunnallisten ja yksityisten jäteyritysten välillä. Kilpailuttaminen olisi yksityisten jäteyritysten kannalta edullista, sillä ne voisivat saada lisää urakoita hoitaakseen. Kunnalliset jäteyritykset taas pitäisivät kuljetusten kilpailuttamisen mieluusti omissa käsissään. Oikeutta valinnanvapauteen voidaan pitää liberaalin ympäristökansalaisuuden (Bell 2005) oikeuksien kautta hahmottuvaan perinteeseen sopivana. Tässä ajattelutavassa korostetaan oikeuksia ja pidetään tärkeänä kansalaisen henkilökohtaisia valintoja.

Lappilaisten haja-asutusalueiden käsittelystä on helpohko kehittää aasinsilta seuraavaan kappaleeseen, jossa käsitellään paikkaa – paikallisuutta ja globaalia. Ekologisen jalanjäljen ajatuksen mukaan kansalaiset olisivat vastuussa toisilleen: näkykö tällainen ajattelu aineiston keskusteluissa?

5 Poliittinen tila

Ympäristöongelmat kuten saasteet tai hiilidioksidipäästöt ovat maailmanlaajuisia. Ne eivät pysähdy kansallisille rajoille vaan vaikuttavat joka puolella maapalloa. Kansalaisuus on useimmiten mielletty vastavuoroiseksi suhteeksi, jossa kansalainen lunastaa oikeutensa suorittaessaan velvollisuutensa valtiolle. Ympäristökansalaisuuden keskeisimpiä ajatuksia on, etteivät kansalaiset ole vastuussa valtiolle tai jollekin ylikansalliselle instituutiolle vaan suoraan toisilleen. Mittarina käytetään ekologista jalanjälkeä, jonka tarkoitus on mitata yksittäisen ihmisen käyttämää elintilaa. Premissinä on, että maapallon resurssit ovat rajallisia ja tietyn ihmisen käyttämä suuri ekologinen jalanjälki aiheuttaa potentiaalisesti haittaa muille kansalaisille – näin ollen suurkuluttaja on vastuussa niille, joiden ekologinen tila vähenee tai vaarantuu tämän toiminnan johdosta. (Dobson 2003, 97–117).

Ekologisella jalanjäljellä tarkoitetaan siis yksittäisen kansalaisen elämäntavan vaikutuksia planeettaamme esimerkiksi hiilidioksidipäästöjen muodossa. Jätteen tuottaminen on yksi tapa lisätä omaa ekologista jalanjälkeänsä. Jätteiden lajittelemisen ja kierrättämisen eräänä tarkoituksena on vähentää negatiivisia ympäristövaikutuksia eli keventää ekologistia jalanjälkiämme.

Jätekansalaisuus on toisaalta paikallista, sillä jokainen kunta päättää valtiollisen lainsäädännön (joka taas pohjautuu Euroopan Unionin pakottaviin lakeihin) puitteissa miten järjestää jätehuoltonsa. Tässä näkökulmassa painottuvat jätehuollon käytännölliset vaikutukset: lähiympäristö on pidettävä puhtaana. Toisaalta edellä avatun ekologisten jalanjäljen resurssinäkökulman kautta jätekansalaisuus on, kuten ympäristökansalaisuus, globaalia resurssikansalaisuutta. Näin jätehuolto kytkeytyy esimerkiksi ilmastonmuutoksen aiheuttamiin huoliin. Millaista jätekansalaisuutta tuotetaan paikallisen näkökulman kautta, entä maailmanlaajuisen?

Tässä luvussa etsin vastauksia siihen, miten informaatio-ohjaus käsittelee jätekansalaisuuden poliittista tilaa. Ensin tarkastelen paikallista jätekansalaisuutta ja toisessa alaluvussa vien keskustelun globaaleihin teemoihin resurssikansalaisuuden idean kautta.

5.1 Paikallinen jätekansalaisuus

Aineistossa käydään paljon keskustelua paikallisista olosuhteista, eli jätekansalaisuuden mahdollisuuksista Lapissa. Millä tavoin paikalliseen jätekansalaisuuteen houkutellessa informaatio-ohjauksessa? Mitä ongelmia asiaan nähdään liittyvän?

Ainaki tuntuu, että vaikka kuinka haluais niinko tehdä hyviä asioita, niin että se on...ihmiset asuu etäällä toisistaan niin jätettä syntyy kuitenkin suhteellisen vähän niin on toiminnan kannalta kyllä hankalaa. (H2)

Haastateltavan mukaan jätetoimijoilla on halu tehdä ”hyviä asioita”, jonka voi tässä katsoa viittaavan kiertotalouden noudattamiseen ja yleisesti kierrättämiseen. Hankaluutena on kuitenkin asutuksen hajautuneisuus pohjoisessa Suomessa. Jätettä syntyy vähän, joka aiheuttaa vaikeuksia kierrätystoiminnan toteuttamiselle. Kuten Valkonen (2015) osoittaa, Lapin jätettä on kuljetettu Ouluun asti poltettavaksi, jolloin kuljetusmatka saattaa olla jopa 600 kilometriä. Polttolaitokset tarvitsevat ainesta toimiakseen tehokkaasti ja taloudellisesti, mutta onko toiminta kannattavaa, jos asiaa katsotaan ympäristön näkökulmasta? Monen mielestä näin ei ole. Ongelmana ovat ainakin, kuten seuraava katkelma kiteyttää, jätteiden kuljettamisessa syntyvät päästöt.

Kuljetuksethan ovat sellainen juttu, että silloin kun eurot minimoituu niin myös päästöt minimoituu, koska se kustannus tulee siitä ajamisesta ja siitä ajasta kun se auto käy. Mitä vähemmän tarvii ajaa niin sen parempi. Lapissahan ongelma on se, että siellä tämmösten keräyspisteiden väli saattaa olla 100 kilometriä, että siinä nyt varmaan jokainen huomaa, että ympäristön kannalta siinä lajittelussa ei oikeastaan oo juurikaan järkeä. Että sitä haetaan sen takia sieltä, että pakkausasetus sanoo, että siellä pitää olla piste. (H14)

Haastateltavan mukaan kuljetuksissa syntyvät kustannukset kertovat myös niiden ympäristövaikutuksista, sillä kustannukset ja päästöt syntyvät pääasiassa auton ajamisesta. Lapissa ongelmaksi muodostuvat keräyspisteiden pitkät välimatkat: Etelä-Suomeen sijoitettuna 100 kilometrin matkalle mahtuu jo useita kaupunkeja, kun taas Lapissa se saattaa tarkoittaa kahden keräyspisteen välistä matkaa. Tällöin kierrättäminen ei haastateltavan mukaan ole järkevää, eikä siinä ole kysymys ympäristön eduista vaan lakien ja asetusten kirjaimellisesta noudattamisesta. Palveleeko

kierrättäminen ympäristön etua, vai onko tarkoitus vain seurata (Euroopan Unionilta tulevia) lakeja ja asetuksia? Toinen haastateltava ottaa kantaa kierrättämiseen Lapin näkökulmasta.

Siis tuolla on pidemmät perinteet kierrättämiselle Keski-Euroopassa kuin Suomessa, suomalaiset ei välttämättä ole ollu siinä asiassa ihan niin valveutuneita ja Suomi on maantieteellisesti hirveen vaikee, koska täällä on ihan erilainen yhteiskuntarakenne kuin Keski-Euroopassa, että meillä on harva asutus ja pitkät kuljetusmatkat niin siellä on paljon helpompi kierrättää missä niit ihmisiä asuu paljon, ku että täällä on 200 kilometriä torppien väli niin tota..Siinä on semmonen syy..Samojen ongelmien kanssa on paininu Pohjois-Ruotsi ja Norja, että Suomessa kannattaa kierrättää etelässä, mutta mitä pohjosemmaks mennään niin alkaa ympäristövaikutuksetki, tai ympäristöhyödytki olla vähän kyseenalaisia. (H10)

Haastateltavan mukaan myös Pohjois-Norjassa ja Ruotsissa kärsitään samoista ongelmista kuin Suomen Lapissa: mitä pohjoisemmaksi kierrätystoimintaa viedään, sitä kyseenalaisemmiksi muuttuvat ympäristöhyödyt. Haastateltava väittää, että Suomessa ei ole samanlaista perinnettä kierrättämiselle kuin esimerkiksi Keski-Euroopassa ja suomalaiset eivät ole valveutuneita asian suhteen, jolla haastateltava viitanee siihen, ettei kierrätystä ole Suomessa viime vuosikymmeninä pidetty erityisen tärkeänä. Yhteiskuntarakenne eli pitkät välimatkat ja harva asutus tekevät Suomesta maantieteellisesti hankalan alueen kierrätystoiminnan onnistumiselle. Aineiston perusteella jätetoimijat vaikuttavat olevan harvinaisen yhtä mieltä kierrätykseen liittyvistä ongelmista Lapin, tai ylipäätään harvaan asuttujen seutujen kohdalla. On siis tullut selväksi, että Euroopan Unionin pohjoisimmissa kolkissa kierrätyksen järkevyyden on kyseenalaista. Globaalit tai edes Euroopan laajuiset säännöt eivät tunnista näitä paikallisia erityisolosuhteita, joihin vaatimukset pitäisi suhteuttaa myös seuraavan haastateltavan mukaan.

Pitäis näissäkin muistaa Suomen olosuhteet, ydin Helsingissä, missä on paljon ihmisiä, lyhyet etäisyydet, 20-30 kilometria asuu miljoonakaupalla ihmisiä, se on aivan toisenlainen pyörittä jättehierarkiaa, kuin mennään vaikka Savukoski-Pelkosenniemi – alueelle kattomaan sitä. Nii seki pitäis tässä suhteuttaa. Pelkistäisin tuota, että hyvä periaate, mutta järjellisellä tavalla, paikalliset olosuhteet huomioiden...(H9).

Haastateltavan mukaan jätehierarkiassa ei sinänsä ole mitään kritisoitavaa, mutta paikallisia olosuhteita ei huomioida. Hän siis ehdottaa, että jätehierarkiaa toteutettaessa tulisi ottaa huomioon pohjoisen erikoisolosuhteet, jotta jätekansalaisuus toimisi myös täällä. Puhe paikasta keskittyy

aineistossa kierrättämisen hankaluuteen pitkien välimatkojen ja harvan asutuksen Lapissa. EU:n kiertotaloustavoitteissa ei ole huomioitu paikallisia erityisolosuhteita, vaikka haastateltavien mielestä ympäristöhyödyt jäävät saavuttamatta, kun jäteautot joutuvat ajamaan pitkiä matkoja eri jätelajien perässä ympäri laajoja alueita ja syrjäkyliä. Myöskään Dobsonin (2003) ehdottama ekologisen jalanjäljen mukaan määräytyvä vastuu ei ota kantaa paikallisten olosuhteiden huomioimiseen. Paljon kuluttavat suomalaiset siis olisivat vastuussa aiheuttamistaan päästöistä. Lapissa, jossa elämäntavan valintaan vaikuttavat yksityisautoilua vaativat pitkät välimatkat ja arktiset olosuhteet, energiaa tarvitaan enemmän kuin esimerkiksi tiiviimmin asutussa ja lämpimämmässä Keski-Euroopassa.

Ovatko lappilaiset jätetoimijat sisäistäneet jätehierarkian ja ekologisen jalanjäljen vaatimukset jätekansalaisuuden rakentamiseksi vai käyttävätkö he Massan (1998, 215; 2006, 120) teoretisoimaa syyllistymiskilpeä välttyäkseen toimilta? He eivät kritisoisi itse kierrättämistä tai kiertotalouden ajatusta, vaan huomauttavat paikallisten olosuhteiden tekevän toiminnasta hankalaa.

Millaisilla ratkaisuilla ympäristön kannalta järkevä jätekansalaisuus voisi mahdollistua myös Lapissa? Kunnallisella puolella työskentelevä haastateltava esittää mahdollisuutena yhteiskeräyspisteitä, joita on jo kaavailtu joihinkin Lapin kuntiin.

...(K)yllä tässä on mietitty sitä tulevaisuutta, että se jotenki perustuis tämä jätehuolto lapissa jotenki semmoseen aluekeräysjärjestelmään...esimerkiksi jos tuossa xxxx (paikkakunta) torilla ois 15 pönttöä, sais tuua sitten niitä jätelajeja mitä ihmiset haluaa tuua, joen toisella puolella ois vaikka kolme isoa keskusta ja joen tällä puolella vaikka puolenkymmentä, ihmiset ko käy kaupassa niin ne veis ne jätelajikkeet siinä kulun yhteydessä. (H12).

Aluekeräykseen pohjautuvassa järjestelmässä kansalaiset toisivat jätteensä, kuten monesti onkin esimerkiksi muovin kohdalla, kaupassa käydessään yhteisiin suuriin keräyspisteisiin. Näin ollen jätteitä ei tarvitsisi kerätä jokaisen syrjäkylän perukoilta, vaan jätehuolto muuttuisi jouhevammaksi. Tällä tavoin Lapin syrjäiset kylät ja kaupungit voisivat toteuttaa kiertotaloutta ja kenties sitoutua myös ekologisen jalanjälkensä vähentämiseen. ”Tuo tullessas, vie mennessäs” – on monesti kuultu iskulause, jolla kuvataan tätä ajattelutapaa: Koska lähes kaikki syrjäseutujen asukkaat käyvät lähimmällä markettikeskittymällä ostoksilla olisi helppo ratkaisu, että kierrätyspisteet sijaitsisivat siellä missä ihmiset liikkuvat. Se toisi osaltaan helpotusta pitkien kuljetusmatkojen tuottamiin ongelmiin, sillä autot voisivat kerätä jätteet suurista säiliöistä niiden täytyessä aines kerrallaan.

Toinen mahdollinen tekninen ratkaisu, jonka avulla edellä mainittuja Lapin harvaan asuttujen seutujen tuottamia haasteita jätehuollolle voitaisi ratkoa, ovat monia jätelajia keräävät kuljetusautot, joita niin ikään kunnallisella puolella työskentelevä haastateltava esittää.

(L)uotto on kova tulevaisuuteen. Eli tuota pikkuhiljaa esimerkiksi teknologia mahdollistaa asioitten ekologisempaa, palveluitten ekologisempaa kehitystä, mutta sitten myös kustannustehokkaampaa kehitystä... Esimerkiksi jäteautot jossa pystytään keräämään useampaa jätelajia yhtä aikaa, niin vois olla vaikkapa lapin alueella aika hyvä ratkaisu. (H2)

Haastateltava luottaa tulevaisuuteen ja siihen, että teknologia muuttaa vähitellen jätehuollon palvelut ekologisemmiksi ja kustannustehokkaammiksi. Yksi jäteauto, joka keräisi montaa eri jätettä tarkoittaisi, ettei tarvitsisi ajaa montaa kertaa samoja paikkoja keräten eri jätelajeita. Tällaista on kokeiltu ainakin Itä-Uudenmaan jätehuollossa, jossa NMT Oy on kehittänyt pakkaavan jäteauton, joka mahdollistaa edellä mainitun usean jätelajin keräämisen yhtä aikaa. (Nygård 2016).

Paikallisella tasolla jätekansalaisuus näyttäytyy siis ongelmallisena: Euroopan Unionin jätehierarkian seuraaminen ei tunnu järkevältä. Lappilainen, syrjäseuduilla toteutettava jätekansalaisuus ei ole kovin houkuttelevaa. Jos edes jätetoimijat itse eivät usko sen vaikutuksiin, miksi subjektin kannattaisi omaksua se. Tällä tavalla ei saada luotua jätekansalaisia. Kansalaisilla tulisi olla varmuus, että heidän toiminnallaan on suotuista vaikutus, ja että kierrättäminen kannattaa myös syrjäseuduilla. Tässä yhteiskeräyspisteet ja monta jätettä keräävät autot tulisivat tarpeellisiksi. Jätekansalaisen tulisi olla varma, että hänen ekologinen jalanjälkensä pienenee kierrättämällä, muuten jopa eettisen mielihyvän syntyminen jää kyseenalaiseksi. Paikallinen jätekansalaisuus kaipaisi tuekseen uskottavan järjestelmän, joka aukottomasti toimisi ympäristön hyväksi – näin subjekti tuntisi kierrättämisen tapojen muodostumisen hyödylliseksi ja voisi myös argumentoida muille kansalaisille niiden tärkeyttä.

5.2 Resurssikansalaisuus

Miten jätekansalaisuuteen sitten pyritään informaatio-ohjauksen kautta vaikuttamaan globaalissa mittakaavassa? Ekologisen jalanjäljen kaltaista vastuunjakoja ei suoranaisesti käsitellä aineistossa, mutta monet näkevät jätteen jo resurssina. Informaatio-ohjauksessa jäte on, kuten seuraavasta aineistokatkelmasta voi päätellä, uusien tuotteiden raaka-aine.

Se on raaka-aine ja raaka-ainetta voi hyödyntää eri tavoin. Jätteestä saahaan monenmoista raaka-ainetta. Sieltä löytyy varmaan ne, muovi, metalli, lasi...Mitä omakotitalossa voi tulla. (H4)

Yksityisellä puolella työskentelevä haastateltava näkee jätteen hyödynnettävänä raaka-aineena. Muovi, metalli ja lasi ovat kaikki materiaaleja, joita kerätään ja voidaan hyödyntää uusien tuotteiden raaka-aineina. Samoin ajattelee kunnallisen puolen haastateltava, lisäten vielä ajallisen kontekstin. Jätteen muutos poisheitettävästä ”puhtaasta jätteestä”, josta kukaan ei välittänyt raaka-aineeksi on hänen mukaansa peräisin ennen kaikkea rahasta, eli taloudellisen arvon muodostumisesta jätteelle.

Eihän aikasemmin meidän virkauralla, kummankaan, niin eihän jätehän oli alkuun puhasta jätettä, eihän siitä hyötynyt kukkaan eikä se kiinnostanu kettään, nythän siinä on kaks selvää elementtiä. Se on monessa tapauksessa raaka-ainetta tai energiaa. Sitten toinen että sekä siinä keräilyssä että ite siinä jätteessä, niin siinä on rahaa kiinni ja se kiinnostaa, että on siinä selvä muutos tapahtunu, ilman muuta.. Ja iso muutos, ennen vietiin kaikki vaan tuonne ja ei kukkaan välittäny, nyt kyllä jokkainen tietää missä on raha kiinni. (H9)

Pitkään jätteen parissa työskennellyt haastateltava on todistanut muutosta, joka jätehuollossa ja samalla jätteen ontologiassa on tapahtunut. Kuten haastateltava sanoo, jäte oli ”alkuun puhasta jätettä”, jolla ei nähty olevan erityistä merkitystä tai hyötyä: jäte tuli vain hoitaa pois yhteiskunnan toimintojen tieltä. Nyt jäte herättää uudenlaista kiinnostusta, se määritellään arvokkaaksi raaka-aineeksi, tai polttolaitoksille uutta energiaa tuottavaksi hyödykkeeksi. Kuten Hawkins (2006, 103) kuvailee, kolme keskeistä ideaa johtivat edellä mainittuun muutokseen: ympäristöкриisiin, vastuullisen elämisen ja jätteen ontologisen muutoksen resurssiksi yhteen kytkeytyminen.

Kaatopaikkojen työntekijöiden tonkimisharrastuksia (scavenging) tutkinut Joshua Reno (2009) osoittaa artikkelissaan *Your trash is someone's treasure*, että myös kaatopaikoille vietäviä materiaaleja

on pyritty hyödyntämään ja käyttämään uudelleen. Vaikka yleisimmin kaatopaikkatavaran hyötykäyttö yhdistetään kehitysmaiden köyhimpien välttämättömään ja epäinhimilliseen työhön, myös vauraammissa maissa etsitään kaatopaikkamateriaalin joukosta arvokkaita esineitä tai muuta myytäväksi kelpaavaa. Miksi jäte sitten pitää muuttaa raaka-aineeksi ja miten se vaikuttaa jätekansalaisuuteen? Mitä uutta tässä ajattelussa on, jos kaatopaikkojenkin materiaaleja on iät ajat hyödynnetty uusiin tarkoituksiin?

Sehän on niinkö mistä näkökulmasta sen katsoo, mutta tavallaanhan se on aika isoa bisnestä...Hyödyntää niitä materiaaleja, että kyllä siinä niinkö raha liikkuu ja tulevaisuutta sillä on. (H1)

Haastateltavan mukaan jätteen hyödyntäminen on taloudellisessa mielessä järkevää. Jätteessä materiaalisena resurssina on kiinni rahaa, joka voidaan hyödyntää yhteiskunnallisesti. Tällä tavoin jätekansalaisuuteen houkutellaan sen taloudellisella arvolla: vaikkei subjekti itse hyödykään näistä rahavirroista, on Suomessa totuttu säästäväisyyteen. Jos jäte on arvokas resurssi, ei sitä kannata heittää hukkaan vaan hyödyntää. Lisäksi raaka-aine-ajatteluun houkutellaan kiertotalouden välttämättömyyksillä, kuten seuraavasta aineistokatkelmasta ilmenee.

Kyl se sinne on menossa ja mun mielestä se on älyttömän hyvä muutos, koska näinhän se vaan on, että kun meillä ei riitä ne raaka-aineet tai luonnonvarat siihen, että kaikki mitä käytetään voitais muuttaa jätteeksi, niin pakkohan se on saada kiertämään myös. (H7)

Haastateltavan mukaan raaka-aineet ja luonnonvarat ehtyvät, joten jätteet on saatava kiertämään järjestelmässä. On vastuutonta heittää pois jotain, joka voidaan kierrättää ja muuttaa taas uusiksi tuotteiksi. Tällä tavoin jätteen ontologisella muuttamisella; määrittelemällä jäte uudestaan taloudellisesti arvokkaaksi ja tärkeäksi luonnonvaraksi ja raaka-aineeksi pyritään houkuttelemaan subjektiä omaksumaan yhteiskunnallinen subjektio (Pyykkönen 2010, 197), eli malli, jota yhteiskunta tarjoaa. Annemarie Mol (1999) on käyttänyt todellistamisen käsitettä, kuvatessaan ontologisen aseman muutosta. Tässä ajattelussa samalla asialla voi olla monta erilaista asemaa todellisuudessa, eli ontologiaa. Väitän, että jätteen määrittelyssä resurssiksi on kyse sen todellistamisesta uudella tavalla.

Valkosen (2018, 119) mukaan raaka-aine- ajattelussa on kyse jätepolitiikan pyrkimyksestä synnyttää kokonaan uusi jäte-eettinen asenne ja käytäntö, joka muuttaisi kuluttamisen sivutuotteet hyödynnettäviksi materiaaleiksi. Tätä muutosta toivotaan jätehuollon parissa – synnyttämällä kilpailutilanne, kapitalistisessa järjestelmässä jätteestä tulisi haluttua, kuten seuraavassa katkelmassa sanotaan.

...(M)ä oon odottanu aika pitkään sitä, että olis semmonen ajattelutavan muutos, että jäte ei olis enää jätettä vaan se olis raaka-ainetta---niistä materiaaleista tulis niin arvokkaita...että siitä ruvetaan kilpailemaan. No nythän kilpaillaan metallista, mutta käytännössä monilla muilla ei ole vielä arvoa riittävästi, että syntyis aito kilpailutilanne, että ollaan niinku markkinoiden kesken että kuka sen saa. (H10)

Haastateltava kertoo, että metalli on jo markkinoilla kilpailtava tuote, joka tuottaa itsessään taloudellista arvoa. Kaikkien muiden materiaalien suhteen kyse on siis edelleen jätteestä, jota pyritään jotenkin uusiokäyttämään. Haastateltava toivoo, että tällainen kilpailutilanne syntyisi. Tulkitsen tämän näkemyksen niin, että hän uskoo kilpailutilanteen vauhdittavan kiertotalouden pyöriä. Kun jäte tosiaan olisi sitä mitä sen pitäisi olla eli arvokas raaka-aine, kierrätys olisi kaikkien kannalta kannattavampaa ja näin kiertotalous lähtisi toimimaan toivotulla tavalla. Toinen haastateltava lisää vielä kriittisemmän äänenpainon raaka-aine-keskusteluun.

Tää että jäte ei ole enää jätettä, niin sehän on hyvin pitkälti sellasten tahojen slogan, ketkä tekee rahaa sillä, että ne eivät myy jätettä edelleen, jätettä raaka-aineeksi, vaan laskuttavat jätteentuottajia. Eli tässä on kaunistettu se asia. Sehän on tavoitetila että jätteestä tulis, tai no en tiedä onko se edes tavoitetila, koska jos jätteestä tulis arvokasta raaka-ainetta, niin se tarkoittas että meidän neitseelliset materiaalit ois loppunu ja me oltais aika lirissä. Ja jäte on edelleen jätettä, mut sitä voijaan käyttää ja on ihan järkevää käyttää raaka-aineena korvaamaan neitseellisiä materiaaleja silloin kun se kokonaisuuden ja ympäristön ja eurojen kannalta arvioiden on hyvä juttu. Mutta kun puhutaan siitä, että jätteestä on tullut arvokasta raaka-ainetta, arvokasta se ei ole, että jokainen tietää sen, että jo saa lehteen ilmoituksen että roskapussin saa tulla hakemaan, maksaa vitosen, niin tulijoita on aika vähän. Ja vaikka me kerätään niitä materiaaleja isoja määriä, niistä ei silti taho päästä eroon muuta ku että siinä on setelinippu päällä. (H14)

Haastateltavan mukaan jätteen määrittäminen raaka-aineeksi tulee tahoilta, jotka laskuttavat jätteentuottajia, eli kunnallisilta ja yksityisiltä jäteyhtiöiltä. Hänen mielestään ymmärtämällä jäte tällä

tavalla asiaa kaunistellaan, eikä kyseellä ole edes tavoiteltava tilanne, sillä koko ihmiskunta olisi vaikeuksissa, jos neitseelliset materiaalit olisivat loppuneet ja jätteestä olisi näin ollen tullut arvokasta raaka-ainetta. Jätettä voidaan tietyissä tapauksissa käyttää korvaamaan neitseellisiä luonnonvaroja, mutta asiaa liioitellaan, kun sanotaan että jätteestä on tullut arvokasta raaka-ainetta. Lisäksi vastauksessa sanotaan, että vaikka jätemateriaaleja kerätään suuret määrät, niiden käsittelystä joutuu maksamaan. Eli ei ole niin, että jätteet olisivat arvokkaita raaka-aineita, vaan päinvastoin niiden vastaanottamisesta maksetaan. Jätteen ”arvokkuus” ei siis ole sen asemassa resurssina, vaan hallittavana objektina, jonka kuljettamisesta ja tehokkaasta, sekä ympäristöystävällisestä hallinnasta ollaan valmiita maksamaan.

Keskustelussa jätteestä arvokkaana raaka-aineena on siis kyse siitä, että subjekteja pyritään houkuttelemaan omaksumaan jätekansalaisuuden asema määrittelemällä jäte siksi mitä sen pitäisi olla, eli raaka-aineeksi. Näin se, mitä jätteen pitäisi olla, sisältyy siihen mitä se on. (Woolgar & Neyland 2013, 80–85). Eli jäte on jätettä, mutta se halutaan määritellä raaka-aineeksi, koska sen saamista kiertoon tavoitellaan voimakkaasti EU:n kiertotalouspyrkimyksissä. Jätteen määrittely raaka-aineeksi ei myöskään ole kiertotalouden synnyttämä uusi asia, sillä jo 1970-luvun jätevalistuslehdessä jätteestä puhuttiin raaka-aineena (Nygård 2016, 93–94).

Ruotsalaista jätehuoltoa EU:n jätehierarkian näkökulmasta tutkineet Johan Hultman ja Hervé Corvellec (2012) katsovat, että jätehierarkia on muuttamassa jätteen yleiskategoriaa merkityksettömään suuntaan, sillä sen mukaan järjestettyjen materiaalien ontologiset asemat vaihtelevat niiden kulkiessa pitkin kiertotaloutta. Ongelmallisena taas näyttäytyy se, että tällainen ymmärrys jätteestä, jossa materiaalien kierto tapahtuu kuin ideaalissa ekologisessa kokonaisuudessa, ei houkuttele vähentämään kulutusta tai jätteen tuottamista. Jätteen tuottamisen ehkäisy on kuitenkin hierarkian ensisijainen toimintasuositus.

Mitä tämä tarkoittaa jätekansalaisen kannalta? Subjektia pyritään muistuttamaan siitä, että jätteiden lajittelu kotona ei ole merkityksetöntä: sinun roskasi ovat arvokkaita aarteita, joita käytetään hyödyllisiin tarkoituksiin. Toisaalta tällainen määritelmä ei houkuttele jätehierarkian tärkeimpään suositukseen, jätteiden vähentämiseen. Jos jätteet ovat arvokkaita raaka-aineita, jotka kiertävät suljetussa luopissa, miksi niitä pitäisi tuottaa vähemmän. Todellisuudessa yhdyskuntajätteen kierto tapahtuu tällä hetkellä enimmäkseen poliittisesti luotujen markkinoiden ehdoilla ja tuotantosektori luottaa edelleen valtaosin neitseellisiin materiaaleihin. Lisäksi EU:n jätteitä käsitellään paljolti kansainvälisten kierrätysverkostojen kautta, joita ei EU-näkökulmissa tunnusteta oikeaksi ”korkean laadun” kierrätykseksi, vaan moralisoidaan vääräksi tavaksi hoitaa kierrätys. Järjestelmässä on myös monia lainsäädännöllisiä haasteita, joten voidaan sanoa, ettei se millään tasolla vastaa kiertotalouden

ideaalia EU:n sisällä toimivasta suljetun kierron järjestelmästä, jossa jätteet ovat arvokkaita resursseja. (Gregson ym. 2015).

Jäte on siis valtaosin edelleen sitä samaa mitä ennenkin, mutta sen ontologista asemaa pyritään muuttamaan brändäyksen ja sloganien keinoin vastaamaan EU:n tulevaisuutta hahmottelevaa kiertotalouden ideaalia, jossa jätekansalaisuus on hallittua jätevirtojen muokkaamista takaisin raaka-ainekiertoon arvokkaina resursseina.

6 Lopuksi

6.1 Tulokset

Määrittelin tutkielmani alussa jätekansalaisuuden rakentuvan velvollisuuksien, vastuiden, hyveiden, oikeuksien ja poliittisen tilan kautta. Kysyin aineistoltani, millaisena jätekansalaisuus näyttäytyy niiden perusteella. Alakysymysten avulla tarkoitukseni oli selvittää, millaisen mallin, eli yhteiskunnallisen subjektin avulla jätekansalaisia pyritään luomaan kiertotalouden tarpeisiin.

Jätekansalaisen velvollisuudet ovat vähentää jätteiden tuottamista, pitää huolta lajittelusta ja jättepisteiden siisteydestä, sekä mahdollistaa järjestelmä taloudellisella panostuksella. Hyveitä ovat aktiivinen kuluttajakansalaisuus ja yleinen säästäväisyys. Oikeuksia taas ovat oikeus kierrättää, eli oikeus velvollisuuteen ja oikeus valinnanvapauteen. Lisäksi kysyin, millainen on jätekansalaisuuden poliittinen tila: paikallisena käytäntönä kierrättäminen näyttäytyy ongelmallisena, sen sijasta kierrättämiseen houkuttelee globaalin resurssinäkökulman kautta.

Jätekansalaisia pyritään luomaan mallilla, jonka ytimessä ovat kansalaisen velvollisuudet. Liberaalia jätekansalaisuutta (ks. Bell 2005, liberaali ympäristökansalainen) edustaa oikeus valinnanvapauteen, eli oikeus valita jätteidensä kuljettaja. Velvollisuuksia painottava jätekansalaisuus kuitenkin kiinnittyy muilta osin Dobsonilaiseen (2003) ympäristökansalaisuuteen, jossa vastuut ja velvollisuudet ovat niin ikään nostettu keskiöön. Velvollisuus kierrättää on jäteyhteiskunnassa myös oikeus. Tapojen kautta rakentuva jätekansalaisuus on mahdollista vain, jos kierrätyspisteitä on saatavilla.

Jätekansalaisuuden poliittisena tilana toimiva resurssikansalaisuus kytkeytyy ekologisen jalanjäljen kaltaiseen ajatteluun, jossa jäte on arvokas hyödynnettävä resurssi. Jätekansalaisen tärkeimpiä hyveitä on säästäväisyys, ja säästäväisen kansalaisen odotetaan myös palauttavan ihmiskunnan yhteiset resurssit hyötykäyttöön. Vaikka resurssinäkökulman ideaalin toteuttamisessa on vielä paljon toivomisen varaa, tämän ajattelutavan odotetaan muuttavan jätteen hallinnointia. Jätekansalaisuus onkin, samoin tavoin kuin Dobsonin (2003) ympäristökansalaisuus, globaali kansalaisuuden muoto, jossa poliittinen tila määrittyy maailmanlaajuisen resurssinäkökulman kautta. Subjektiasemaan asetetaan ”planeetta maan” edun perusteella, ei niinkään paikallisen siisteysnäkökulman kautta.

Kiertotalous pyrkii määrittelemään jätteen uusien tuotteiden raaka-aineiksi ja kansalaiset ovat näiden raaka-aineiden tuottajia. Käsitellessään jätteensä oikeaoppisesti kotona, voi tuottaa yhteiskuntaan lisäarvoa. Kierrätysjärjestelmän maksu jää kuitenkin jätekansalaisen vastuulle. Tuottaessaan lisäarvoa kierrättämällä – ja rahoittamalla samalla koko järjestelmän – jätekansalaisen tulisi itsekin saada taloudellista etua toiminnastaan. Joissain kunnissa omakotitalo-asuja voi säästää jätemaksuisaan, mutta suurin osa kansalaisista jää vaille rahallista hyötyä, vaikka kierrättäisi kaikki jätteensä. Dobsonin

(2003; 2007) mukaan nopeita muutoksia saadaan parhaiten aikaan käyttämällä informaatio-ohjauksen sijasta taloudellisia ohjauskeinoja, kuten verotusta. EU:n tavoitteet kiertotaloudesta tulevat pian vastaan, eikä Suomessa ole pystytty nostamaan yhdyskuntajätteen kierrätysprosenttia. Resurssikansalaisuus olisi houkuttelevampaa jätekansalaiselle, mikäli kansalainen itse hyötyisi resurssien uudelleenkäytöstä jollain tavalla.

Informaatio-ohjauksen tuottamaa jätekansalaisuutta voi kutsua yksilöiden vastuullistamiseksi. Subjekteja houkutellaan omaksumaan henkilökohtainen vastuu jätehallinnan toiminnasta. Jätteen vähentäminen on yritysten ja kansalaisten välinen asia, eikä jätekansalaisia kehoiteta mobilisoitumaan poliittisesti muuttaakseen järjestelmää. Samankaltaisiin tuloksiin päätyi Mirja Vihersalo (2017) tarkastellessaan Euroopan Unionin ilmastokansalaisuutta.

Jätteenkäytön ohjeet muuttuvat usein ja vaihtelevat paikkakunnittain. Jätekansalaisen toimintaa määrittävät siis eri kunnissa erilaiset ohjeistukset, joka lisää kansalaisen velvollisuuksia entisestään. Oppiakseen jätejärjestelmän käyttäjäksi tulee sisäistää monimutkaiset ohjeet, jotka pätevät vain tietyllä alueella.

Jätehallinta on siinä mielessä uusliberalistista politiikkaa, että se vastuullistaa nimenomaan yksilön tekemään oikeat ratkaisut: lajittelemaan, valitsemaan jätteidensä kuljettajan ja sen, millä tavalla järjestää tuottamansa ylijäämän. Vastuu kaikesta tuntuu lankeavan yksilöille: on varmistettava pääsy kierrätyspisteille, maksettava järjestelmästä koituneet kulut ja suoritettava velvollisuutensa asettuakseen jätekansalaisen subjektiasemaan.

6.2 Pohdinta

Tutkimuksen ansiona voidaan pitää kansalaisuuden käsitteen onnistunutta laajennusta jätteiden hallinnoinnin tutkimiseen. Kansalaisuuden käsitteen kautta voidaan tutkia subjektin sitoutumista globaaleihin projekteihin, jotka eivät jäseny kansallisvaltioiden kautta. Tänä päivänä kansalaiset joutuvat tekemään arkielämässään monenlaisia valintoja, joiden vaikutukset ulottuvat heidän kotimaansa ulkopuolelle.

Aineistoa ei ollut kerätty varsinaisesti tätä tutkimusta varten, joten kenties haastattelemalla suoraan informaatio-ohjausta tuottavia henkilöitä näistä teemoista yksityiskohtaisemmin, olisi voinut saada vielä laajemmin kiinnostavia tuloksia.

Itselleni tutkimuksen teko on opettanut paljon ennen kaikkea jätteasioista – kaikesta yhdyskuntajätteisiin ja niiden käsittelyyn liittyvästä, mutta toisaalta myös ympäristön, yhteiskunnan ja sen kansalaisten välisistä laajemmista suhteista. Kuten Pro Gradu -prosessiin kuuluukin, ymmärrys aiheesta on karttunut ajan myötä. Lukiessani gradunteon aikana pitämäni satasivuiseksi paisunutta päiväkirjaa havaitsen tämän edistymisen ajattelussa.

Resurssikansalaisuuden näkökulmasta on kiinnostavaa, että vaikka jätteiden vähentäminen on Euroopan Unionin jätehierarkian tärkein tavoite, kiertotalouden taustalla vaikuttavan resurssiajattelun kautta se voidaan nähdä myös toissijaisena. Jos kerran voimme muuttaa jätteet uusiksi raaka-aineiksi, miksi ihmeessä pitäisi kuluttaa ja tuottaa vähemmän jätettä. Jätteen määrittely resurssiksi voi saada vähentämistavoitteet unohtumaan. Myös esimerkiksi polttolaitokset tarvitsevat jätettä raaka-aineiksi. (Valkonen ym. 2017).

Nykyinen kunnan järjestämä jätehuolto on siinä mielessä subjektin kannalta ongelmallinen, että se aiheuttaa sekavuutta käyttäjälleen, kun jätejakeet vaihtelevat alueittain ja tavat kierrättää tulee opetella uudelleen esimerkiksi toiselle paikkakunnalle muuttaessa. Tulisikin luoda jonkinlainen valtakunnallinen ohjeisto, jota jokainen kunta noudattaisi samalla tavalla, ainakin niin että jätejakeiden nimet olisivat samat ja kierrättäminen tapahtuisi samalla tavalla jokaisella paikkakunnalla. Näin informaatio-ohjausta voitaisi toteuttaa myös valtakunnallisella tasolla.

Kierrättäminen pitäisi myös olla aina järjestetty niin, että se olisi kansalaisen näkökulmasta mahdollisimman helppoa, siistiä ja varmasti ekologisen jalanjäljen kautta ymmärrettynä järkevää.

Ihmisten elämä tapahtuu ainakin täällä Suomessa, ja enenevässä määrin maailmanlaajuisesti infrastruktuurien ehdoilla. Kiertotalous on eräs suuri panostus jäteinfrastruktuurin ja koko sen takana olevan ajattelumallin muuttamiseksi. Tällä hetkellä se on vielä ideatasolla, mutta poliittinen tahtotila

muutokseen on olemassa. Jättekansalaisuus on eräs tapa ajatella elämistä – ei valtion, vaan infrastruktuurijärjestelmän, tai planeetta maan kansalaisena. Tämän tutkimuksen perusteella elämää jättekansalaisena värittävät ennen kaikkea velvollisuudet. Olisi kiinnostavaa tutkia miten muiden järjestelmien kansalaiseksi asetutaan? Millä perustein valintoja esimerkiksi energiaratkaisujen kohdalla tehdään?

Kansalainen on vastuussa jätejärjestelmästä – tämä on markkinaliberaalia ideologiaa – samoin keskustelu valinnanvapaudesta. Yksilön oikeutena pidetty ”valinnanvapaus” ei kuitenkaan välttämättä ole järjestelmän näkökulmasta järkevää, jos samoilla alueilla liikkuu useiden eri yhtiöiden autoja, sillä se lisää jätehallinnon päästöjä.

Tämän tutkimuksen jatkoksi olisi kiinnostava tarkastella, miten jättekansalaisuus omaksutaan käytännössä, ja millaiset käytännöt edistävät sen omaksumista? Silloin voisi pureutua tarkemmin Foucault’n subjektivaatioon: miten ohjeet sisäistetään ja millaisia prosesseja jättekansalainen käy läpi, ja toisaalta, mitä keinoja käytetään subjektiasemaan asettumisen vastustamiseen. Onko olemassa tapoja toimia ekologisesti toisin?

Ilmastonmuutoskeskustelussa ovat keskiössä erilaiset energiavalintoihin liittyvät asiat. Kansalaisuuden käsitteen kautta voisi tutkia esimerkiksi energiakansalaisuutta: millaista kansalaisuutta erilaiset energiavalinnat tuottavat, tai millä tavalla ihmisiä houkutellessa tiettyjen energiavalintojen pariin. Halutaanko tulevaisuudessa yksityisiä pienydinvoimaloita, lisää tuuli- vai vesivoimaa, maalämmön hyötykäyttöä tai mitä? Miten ihmiset perustelevat tietylle kannalle asettumisensa ja millaisia energiankäyttömalleja suositaan?

Olisi kiinnostavaa kysyä myös muista jätteistä, kuin kaikille läheisistä yhdyskuntajätteistä. Erilainen kaivuujäte muodostaa yli 90 % kaikista jätteistä, mutta siitä puhuminen tapahtuu tällä hetkellä luonnontieteellisellä puolella. Tutkija Päivö Kinnunen Oulun Yliopistosta on osana suurempaa tutkimusryhmää kehittänyt erilaisia tapoja tuottaa rakennusmateriaaleja näistä jätteistä (YHYS Kollokvio, Lapin yliopisto 23.11 2018).

Miten yhteiskuntatieteilijät sitten voisivat osallistua tällaisiin tutkimuksiin? Jätteet, energiavalinnat ja infrastruktuurit ovat valtavan monimutkaisia järjestelmiä, joiden rakentamiseen vaaditaan toisia infrastruktuureja, sekä erilaisia inhimillisiä ja materiaalisia toimijoita. Ne hahmottuvat usein teknologisin ”mustina laatikkoina”, jotka on avattava kysymällä tarkemmin niiden välisistä suhteista ja kietoutumisista sosiaalisiin käytäntöihin ja moniin muihin piiloon jääviin inhimillisiin ja ei-inhimillisiin välittäjiin. Tällaisten vyyhtien avaaminen on yhteiskuntatieteilijälle sopivaa työtä.

7 Lähdeluettelo

- Alastalo Marja & Maria Åkerman. 2010. "Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä." Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Johanna Ruusuvoori, & Pirjo Nikander. Tallinna: Raamatutrukikoda. 372–392.
- Alhanen, Kai. 2007. *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucaultin filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Barry, John. 2006. "Resistance is Fertile: From Environmental to Sustainability Citizenship." Teoksessa *Environmental Citizenship* toim. Andrew Dobson & Derek Bell. Cambridge: MIT Press. 21–48.
- Bell, Derek. 2005. "Liberal Environmental Citizenship." *Environmental Politics* 14: 2, 179–194.
- Bernstad, Anna. 2014. "Household Food Waste Separation Behavior and the Importance of Convenience." *Waste Management* 34: 7, 1317–1323.
- Bulkeley, Harriet & Matt Watson & Ray Hudson. 2007. "Modes of Governing Municipal Waste." *Environment and Planning* 39:1, 2733–2753.
- Connelly, James. 2006. "The Virtues of Environmental Citizenship." Teoksessa *Environmental Citizenship* toim. Andrew Dobson & Derek Bell. Cambridge: MIT Press, 49–74.
- Gregson, Nicky & Mike Crang & Sara Fuller & Helen Holmes. 2015. "Interrogating the Circular Economy: the Moral Economy of Resource Recovery in the EU" *Economy and Society* 44:2, 218–243.
- Darier, Éric. 1996. "Environmental Governmentality: The Case of Canada's Green Plan." *Environmental Politics* 5:4, 585–606.
- Dean, Mitchell. 1999. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage Publications.
- Davoudi, Simin. 2009. "Scalar Tensions in the Governance of Waste: the Resilience of State Spatial Keynesianism." *Journal of Environmental Planning and Management* 52:2, 137–156.
- Dobson, Andrew. 2003. *Citizenship and the Environment*. Oxford University Press.
- Dobson, Andrew. 2007. "Environmental Citizenship: Towards Sustainable development." *Sustainable Development* 15, 276–285.
- Eräranta, Kirsi & Johanna Moisander. 2006. "Miten kuluttajaa hallitaan markkinoilla ympäristöpoliittisena toimijana?" Teoksessa *Arkielämän ympäristöpolitiikka* toim. Ilmo Massa & Sanna Ahonen Helsinki: Gaudeamus. 17–32.
- Gabrielson, Teena. 2008. "Green Citizenship: a Review and Critique." *Citizenship Studies* 12:4, 429–446.
- Haila, Yrjö. 2001. "Ympäristöherätys". Teoksessa *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka* toim. Yrjö Haila & Pekka Jokinen. Jyväskylä: Gummerus. 21–46.
- Hawkins, Gay. 2006. *The Ethics of Waste – How We Relate to Rubbish*. New York: Rowman and Littlefield Publishers Inc.
- Hetherington, Kevin. 2004. "Secondhandedness: Consumption, Disposal, and Absent Presence." *Environment and Planning D: Society and Space* 22: 1, 157–173.
- Hobson, Kersty. 2013. "On the Making of the Environmental Citizen." *Environmental Politics* 22:1, 56–72.

- Hultman, Johan & Hervé Corvellec. 2012. "The European Waste Hierarchy: From the Sociomateriality of Waste to a Politics of Consumption Environment and Planning" *A: Economy and Space* 44:10, 2413–2427
- Jagers, Sverker & Simon Matti. 2010. "Ecological Citizens: Identifying Values and Beliefs that Support Individual Environmental Responsibility among Swedes." *Sustainability* 2:10, 1056–1079.
- Jagers, Sverker C. & Martinsson, Johan & Matti, Simon (2014): Ecological Citizenship: a Driver of Pro-Environmental Behaviour? *Environmental Politics* 23:3, 434–453.
- Jalonen, Harri. 2008. "Informaatio-ohjaus tietojohdamisen näkökulmasta." *Informaatiotutkimus* 27:2, 1–14.
- Kinnunen, Päivö. 2018. Konferenssiesitys, YHYS-kollokvio Lapin yliopisto 23.11. 2018.
- Kinnunen, Veera. 2017a. Tavarat tiellä: *Sosiologinen tutkimus esinesuhteista muutossa*. Väitöskirja, Lapin Yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Lehtokunnas, Taru (2018): Arkinen jäte: *Moraalin, etiikan ja vastuun rakentuminen kodin jätekäytännöissä*. Pro Gradu- tutkielma, Tampereen Yliopisto.
- Lehtonen, Turo-Kimmo. 2015. "Tavarat ja vapaus." *Tiede & edistys* 40:2, 103–122.
- Lynch, Durwin & Frank Kupper & Jacqueline Broerse. 2018. "Toward a Socially Desirable EU Research and Innovation Agenda on Urban Waste: A Transnational EU Citizen Consultation." *Sustainability* 10:5, 1641.
- Marshall, T.H. 1950. *Citizenship and Social Class – and Other Essays*. London: Cambridge university press.
- Martinsson, Johan & Lennart J Lundqvist. 2010. "Ecological Citizenship: Coming Out 'Clean' Without Turning 'Green'?" *Environmental Politics* 19:4, 518–537.
- Massa, Ilmo. 1998. "Elämänpolitiikkaa epävakassa kulttuurissa." Teoksessa *Elämänpolitiikka*. J.P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.) Tampere: Tammerpaino Oy. 189–218.
- Massa, Ilmo. 2006. "Perheen elämäntavan muutos ja arkielämän ympäristöpolitiikka". Teoksessa *Arkielämän ympäristöpolitiikka*. Ilmo Massa & Sanna Ahonen (toim.) Helsinki: Hakapaino. 104–121.
- Melo-Escrihuela, Carme. 2008. "Promoting Ecological Citizenship: Rights, Duties and Political Agency." *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 7:2, 113–134.
- Mol, Annemarie. 1999. "Ontological Politics. A Word and Some Questions." *The Sociological Review*, 47: 74–89.
- Moore, Sarah. 2012. "Garbage Matters: Concepts in New Geographies of Waste." *Progress in Human Geography* 36:6, 780–799.
- Nurmio, Harri. 2001. "Arkielämäänsä elävä yksilö ympäristöpoliittisena toimijana." Teoksessa: Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Gummerus, Jyväskylä. 143–148.
- Nurmio, Harri. 2001. "Yksilö eettisenä subjektina." Teoksessa *Ympäristöpolitiikka: Mikä ympäristö, kenen politiikka* toim. Yrjö Haila & Pekka Jokinen. Jyväskylä: Gummerus. 223–226.
- Nygård, Henry. 2016. Kuopasta kiertotalouteen: *Suomen Yhdyskuntajätehuollon historia*. Helsinki: Libris Oy.
- O'Brien, Martin. 2011. A Crisis of Waste? *Understanding the Rubbish Society*. London: Routledge.

Paterson, Matthew & Johannes Stripple. 2010. "My Space: Governing Individuals' Carbon Emissions." *Environment and Planning: Society and Space* 28:4, 341–362.

Pyykkönen, Miikka. 2015. "Michel Foucault – Vallan, tiedon ja subjektiuden tutkija". Teoksessa *1900-luvun ranskalainen yhteiskuntateoria*, toim. Miikka Pyykkönen ja Ilkka Kauppinen Helsinki: Gaudeamus. 193–214.

Reno, Joshua. 2009. "Your Trash is Somebody's Treasure: The Politics of Value at a Michigan Landfill." *Journal of Material Culture* 14:1, 29–46.

Ruusuvuori, Johanna & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. 2010. "Haastattelun analyysin vaiheet." Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Johanna Ruusuvuori, & Pirjo Nikander. Tallinna: Raamatutrukikoda. 9–36.

Rutherford, Stephanie. 2007. "Green Governmentality: Insights and Opportunities in the Study of Nature's Rule." *Progress in Human Geography* 31:3, 291–307.

Selin, Jani. 2010. "Kansalaisuuden tuottaminen yhteisöllisissä huumehoidoissa." Teoksessa *Hallintavalta*, toim. Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen. Helsinki: Gaudeamus. 213–229.

Strasser, Susan. 2014. *Waste and Want: A Social History of Trash*. New York, NY: Holt Paperbacks.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Gummerus.

Valkonen, Jarno & Veera Kinnunen & Heikki Huilaja & Johanna Saariniemi & Reetta Näsi & Riitta Uusisalmi & Janne Honkasilta. 2017. "Jätehallinta ja ympäristönsuojelu." *Sosiologia* 54:1, 23–42.

Valkonen, Jarno. 2018. "Jätteen Yhteiskunta." Teoksessa *Häiritsevä yhteiskuntatutkimus*, toim. Jarno Valkonen. Rovaniemi: Lapland University Press, 99–122.

Vihersalo, Mirja. 2017. "Climate Citizenship in the European Union: Environmental Citizenship as an Analytical Concept." *Environmental Politics* 26:2, 343–360.

Woolgar, Steve & Dan Neyland. 2013. *Mundane Governance Ontology and Accountability*. Oxford: Oxford University Press 2013.

Digitaaliset lähteet:

European Commission. 2015. *Kiertotalouspaketti: Kysymyksiä ja vastauksia*. [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-15-6204_fi.htm/](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6204_fi.htm/) (luettu 24.10. 2018)

European Commission. 2016. *Directive 2008/98/EC on waste (Waste Framework Directive)*. [<http://ec.europa.eu/environment/waste/framework/>] (luettu 24.10. 2018)

European Commission. 2018. *Waste Framework Directive. End-of-waste criteria*. http://ec.europa.eu/environment/waste/framework/end_of_waste.htm/ (luettu 24.10. 2018).

Demokraatti. 2017. *Suomessa poltetaan jo liikaa jätettä – kierrätystavoitteisiin sen sijaan rutkasti matkaa*. Julkaistu 13.8. 2017. <https://demokraatti.fi/suomessa-poltetaan-jo-liikaa-jatetta-kierratystavoitteisiin-sen-sijaan-rutkasti-matkaa/> (luettu: 24.10.2018).

Finlex. 2011. *Jätelaki*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110646> (luettu 24.10.2018)

IPCC. 2018. https://www.ipcc.ch/pdf/session48/pr_181008_P48_spm_en.pdf

Matti, Simon. 2008. *From Sustainable Consumers to Ecological Citizens: Elucidating Attitudes towards Individual Environmental Action in Sweden*. Sharp Research Programme Working Paper 14. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:994925/FULLTEXT01.pdf> (luettu 24.10.2018)

Sitra. 2014. *Kiertotalouden mahdollisuudet Suomelle*. Sitran selvityksiä 84. <https://media.sitra.fi/2017/02/23221555/Selvityksia84.pdf> (luettu 24.10.2018)

Suomen virallinen tilasto (SVT). 2017. *Jätetilasto*
Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/jate/kas.html> (luettu: 24.10.2018)

Valkonen, Jarno. 2015. *Onko vanhentunutta puhua jätteestä?* Uutistamo. <http://www.uutistamo.fi/onko-vanhentunutta-puhua-jatteesta/> (luettu 24.10.2018)

Valtioneuvosto. 2018. *Valinnanvapaus*. <http://alueuudistus.fi/soteuudistus/asiakkaan-valinnanvapaus> (luettu 24.10.2018)

World Bank. 2018. <http://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/> (luettu 20.11.2018)